

Balla D. Károly

Az Ung Ungbárnál...
sorozat 1. kötete

PERESZTROJKAESKA
PERESZTROJKAESKA

válogatott publicisztikai írások

1985-1990

⇒ CyberBooks Kiadó ©

all rights reserved

2005

e-book

all rights reserved

Balla D. Károly

PERESZTROJKÁCSKA

válogatott publicisztikai írások
1985-1990

Az Ung Ungvárnál

c. sorozat I. kötete

Balla D. Károly

A József Attila-díjas szerző 1957-ben született a kárpátaljai Ungváron, ma is ott él családjával. Sokoldalú alkotó, kiadott versei, novellái, regényei, drámái, műfordításai, esszéi másfél tucat önálló kötetet töltenek meg. Több mint két évtizede végez szerkesztői és irodalomszervezői munkát, szakmai csoportok vezetése, lapok és kiadói műhelyek alapítása után munkájának fő terepe az Internet lett, ahol is több alrendszerből álló kisebb írói-szerkesztői „webbirodalmat” alakított ki (<http://hhrf.org/up/>). Innen ered vonzalma a digitális megjelenési formák iránt is.

Kiadónk több részesre tervezett első gyűjteményébe Balla D. Károly 1985 és 1990 között keletkezett publicisztikai írásait, esszéit vettük fel. Ahogy a válogatás címe is mutatja: az úgynevezett peresztrojka évei voltak ezek, amelyeket a szerző szülővárosában, a Szovjetunió periferiáján élt meg – magyarként. Írásai a kor hű dokumentumai, egyben olyan szubjektív vallomások, amelyek nem csupán a birodalmi politikáról, a társadalmi átalakulásokról, a nemzeti(ségi) kérdésekről alkotott véleményét tükrözik, hanem azt is, ő maga hogyan formálódott az események sodrában.

Összeállításunkban az eredeti formájukban közölt akkori írások kiegészülnek a szerző hosszabb-rövidebb aktuális jegyzeteivel. Ezekben az egyes művek keletkezésének és megjelenésének nem ritkán kalandos és tanulságos történetét is elbeszéli.

CyberBooks Kiadó - 2005

TARTALOM

<i>ELŐJÁRÓ.....</i>	<i>6. oldal</i>
<i>Gizi néni.....</i>	<i>7. oldal</i>
<i>Internacionalizmus és nemzeti önismeret.....</i>	<i>10. oldal</i>
<i>(?) Kötődés (!)</i>	<i>14. oldal</i>
<i>Presztrojkácska.....</i>	<i>20. oldal</i>
<i>Óvatosék.....</i>	<i>28. oldal</i>
<i>Közös sorsverésben.....</i>	<i>33. oldal</i>
<i>Édes mostoha.....</i>	<i>43. oldal</i>
<i>Amikor Kárpátalján a Big Ben szerint harangoztak.....</i>	<i>47. oldal</i>
<i>Kis(ebbségi) magyar skizofrénia.....</i>	<i>51. oldal</i>

ELŐLJÁRÓ

Furcsa érzés önmagunk nyomába taposni. Újra végigjárni azt az utat, amelyen először úgy indultunk el, hogy nem tudtuk, mi vár ránk a végén, siker vagy bukás, netán valami langyos semmilyenség. És magáról az útról sem tudhattuk biztosan, nem tévút-e, nem vezet-e zsákutcába, vagy fölösleges kitérők után nem visz-e bennünket ugyanoda, ahonnan elindultunk.

Furcsa érzés szembesülni 15-20 évvel ezelőtti önmagunkkal. Fintorgunk egy letűnt kor ezerszer szajkózott kulcsszavait olvasva, mosolygunk a naiv megközelítéseken, bólintunk egy-egy pontosabb és bátrabb kijelentésen – de valahogy nehéz újra átélni, miért voltak akkor annyira fontosak a ma jelentéktelennek látszó apróságok.

Ilyen időket élünk, legyintünk kis sóhajjal, és közben akarattunk ellenére mégis elragad bennünket valamiféle nosztalgia, visszarévedünk egy mindenképpen izgalmasnak mondható korszakra, arra az időre, amikor először recsegni-ropogni kezdett, majd váratlan gyorsasággal összeomlott a sokszor öröknek és rendíthetetlennek látszó Szovjet Birodalom, és mi nem tudhattuk, nem nyomnak-e agyon bennünket a fejünkre hulló törmelékek. Utólag visszatekintve alig értjük, miért gondoltuk akkor úgy, hogy nincs veszténivalónk, és az első őszintén kimondott szavak után miként is szoktunk rá az igazság drogjára olyannyira, hogy azóta sem tudunk ettől a szenvedélyünktől szabadulni.

Itt állunk szemben a mai valósággal és szemben akkori önmagunkkal, és azt mondjuk, jól van, jól van ez így. Igaz ugyan, hogy mi csak annyira feleltünk meg a kor kihívásainak, amennyire erőnk, tehetségünk, bátorságunk és bölcsességünk engedte, de bárhogya is nézzük: részesei voltunk valami egyszerinek, múlhatatlannak, egy olyan korszaknak, amely ma már történelem, s amelynek mégis csak valamiféle krónikásaivá szegődtünk.

Egy biztos: az akkori évek nyomott hagytak rajtunk, bennünk. Hogy nekünk is sikerült-e egy halovány, futó jelet rónunk az idő folyton változó arcára – azt ítélje meg az olvasó. És a köztudomásúan hálátlan utókor.

Ungvár, 2005. január.

Gizi néni

Legnagyobb megtiszteltetésnek az számított, ha felolvasta írásainkat. Kezébe adtuk legfrissebb versünket, novellánkat, cikkünket, s ő ilyenkor nem merült bele némán a papírba, nem hagyta, hogy mi addig – bár feszülten, de mégis csak: – unatkozzunk; nem, ehelyett megköszönte a torkát, s rekedtes, dohányfüst edzette hangján szótagolva felolvasta a címet. Aztán cigarettára gyújtott, s amíg ezzel foglalatostkodott, el is mondta, mit gondol a címről, s mit vár egy ilyen című írástól. Ezután következett a tulajdonképpeni szöveg. A verset soronként, a prózát mondatonként olvasta. Mindhez volt valami megjegyzése, mindenről eszébe jutott valami: az egyik sorról egy rég olvasott regény, a másiktól egy irodalmi anekdota; a harmadiktól kifejtette, mi nem tetszik neki benne, a negyediknél, hogy „ez viszont szép”. Így aztán egy szonett felolvasása félórakig eltarthatott, s az utolsó sorok előtt – hogy felidézze, mi is volt az elején – gyakran előlről kezdte az egészet.

Mikor véget ért az aktus, ha azt esetleg nem is tudtuk pontosan, mit is tartunk versünkről-novellánkról, az irodalomról, az életről és saját magunkról feltétlenül megtudtunk valami olyasmit, amit csak ő volt képes így „játszva tanítva” megfogalmazni nekünk – s amit csak neki hittünk el.

Ha a fent leírt szokásától eltérően egy szöveget egyhuzamban, minden kommentár nélkül olvasott fel, tudhattuk: legújabb írásunk vagy nagyon jó, vagy nagyon rossz. S hogy e kettő közül melyik, azt nem kellett megmondania: egy apró gesztussal tudunkra adta. A rosszat udvariasan visszaadta, a neki tetszőt megtartotta.

Amikor egy öt évvel ezelőtti szép májusi délutánon – hetvenedik születésnapján – egy róla szóló kis lírai tollrajzzal leptem meg az akkor már súlyosan beteg ünnepeltet, a kórházi folyosó társalgóvá szélesedő – ebédlőnek is használt – részébe vezetett, leültetett egy csendesebb zugba, mellém telepedett, s fennhangon olvasni kezdte:

„Legszívesebben így írnám: Gizinéni, ha a helyesírás nem intene a szókapcsolat külön írandóságára. Mert a mi tudatunkban a neve már teljesen egybeolvadt az utána következő szóval. Nekünk már egy szó – egy fogalom. Egy fogalom. Így is szólítjuk. Sőt, így is: Gizimama. Vagy még egyszerűbben: Mama. Ezzel a kedves, sokszor szoruló torokkal kiejtett szóval. (...)

...Gizi néni, Drávai Gizella hetvenéves. Jólesne hozzátenni: de nem néz ki annyinak. Füllentés lenne. Neki nem sikerült kijátszania a kíméletlen időt. Mint fa az árulkodó évgyűrűket, úgy hordja magán az idő-hieroglifákat: a ráncok félreérthetetlen, mélyre vésett jegyeit, melyeket már nem tudnak a mosolyok kisimítani.”

Stb., stb. Amikor a végére ért a felolvasásnak, elhallgatott. Majd nagyon halkán, ijesztő komorsággal mindössze ennyit mondott: „Szép. Szép, mint egy nekrológ.”

*

Tudom, nem az volt az utolsó oxigénpárnája. Az elkövetkezendő napokban néhányra még szüksége lehetett. Mégis, amikor a Gizin néni épp akkor ápoló rokon kérésére átvettem, a gyógyszerárban feltölttettem, és a kis Ivan Franko utcai beregszászi ház ablakában beadtam az oxigéntömlőt, átfutott agyamon, talán az utolsó mély, könnyű lélegzések esélyét küldtem be az akkor már eszméletét is gyakran elvesztő betegnek.

Egy héttel később, Gizin néni temetésén döbrentett meg a felismerés: talán én voltam az, aki biológiai léte utolsó kívánságának eleget tettem, s talán én leszek az is, aki szellemi létének hallhatatlanságával elsőik közt találkozom: szerkesztőségi asztalomon már ott vártak a legújabb kiadású IX-es magyar irodalom tankönyv korrigálandó ívei. E

tankönyvet – néhány továbbival együtt – ő írta, ebből tanultam én is, s új és újabb kiadásaiból még nemzedékek fogják magukba szívni az irodalom szeretetét.

*

Amikor kórházba került, zárandokhelyünk lett a fehér falú kórterem. A kilincsnek nem volt ideje kihűlni. Nem, nem a „hála” vitt oda minket, tényleges tanítványait és játszva tanító magánóráinak hallgatóit. Nem: még egy-egy ilyen látogatás során is mi kaptunk többet, még akkor is munkált benne a leküzdhetetlen pedagógusi vágy: továbbadni, mindent továbbadni. Amire nem volt idő az iskolai tanórák negyvenöt perceiben, amire nem volt idő a nyugdíj pihenéssel soha nem telő napjaiban, amire nem volt hely a tankönyvekben, ami nem fért bele etikai kisesszéknek is beillő újságcikkeibe. Továbbadni az ismeretet, tovább a tudást, az emberséget, a szépet.

S mi ittuk, lélegeztük szavait. Mondatai megragadtak agyunkban, ma is hibátlanul fel tudjuk mondani a Leckét.

Azon a májusi délutánon, amikor a kórház társalgóvá szélesedő folyosóján felolvasta a neki szánt születésnap ajándékot, s nekrológ-szépségűnek nevezte kis lírai tollrajzomat, akkor illett volna megsértődnöm, azt mondanom: „Ugyan, Gizi néni, miféle nekrológ!?, s nagy optimistán hozzátennem, hogy majd hetvenötödik születésnapjára akkor csúnyábbakat írok. Mégsem szóltam semmit. Tudtam, hogy majdnem igaza van. Három hónapnyit tévedett mindössze.

*

Akkori írásomat előlegezett nekrológnak érezte. Ezt a mostanit vegye hát valódi ajándéknak:

Boldog születésnapot, Gizi néni. Éljen soká – bennünk.

(1985.)

Megjelent: *Kárpáti Kalendárium* '86. Uzshorod, 1986.

Digitális könyvsorozatomban anyagának összeállításakor úgy éreztem, ezzel a műfajilag nem is egészen ide illő aprósággal kell elkezdenem a gyűjteményt. Nemcsak azért, mert ez az egyik első vállalható színvonalú nem-szépirodalmi írásom, hanem mert akihez és akiről szól, annak mindenképpen szerepe volt gondolkodásom kialakulásában, élet- és világszemléletem formálódásában. Drávai Gizellának (1911-1981) nem lehettem tényleges tanítványa, csak a cikkben is említett, beszélgetésekből spontán kialakuló magánóráinak a hallgatója. Nemcsak verseim egyik első értő kritikusa volt, tisztelhettem benne, hanem annál sokkal többet, ez azonban csak jóval később tudatosult bennem. Hogy életvitele, munkája, magatartása példaértékű volt számomra, azt bő tíz évvel halála után értettem meg, amikor rádöbbsentem arra, rajta kívül alig ismertem olyan értelmiségieket, akik a szovjet érában sem a hatalommal kötendő méltatlan kompromisszumokba nem hagyták magukat belekényszeríteni, sem olyan ellenzéki szerepbe nem sodródtak, amely miatt a közélet peremére szorították volna őket. Drávai Gizella úgy tudta képviselni a magyarságot és a magyar kultúrát, hogy ez a missziója nem szenvedett csorbát sem az elfogadhatatlan megalkuvások, sem a csak kudarccal végződhető konfrontációk miatt.

Internacionalizmus
és
nemzeti önismeret

– Privit!

– Szervusz!

Úgy gondolom, vidékünkön szokványos üdvözlési forma e kétnyelvű „párbeszéd”. Érdekessége talán csak annyi, hogy én, a magyar, mondom a „privit”-et, és ukrán barátom a „szervusz”-t. Aprócska gesztus: saját nyelvén üdvözljük a másik nemzet fiát. Mindennapi internacionalizmus.

1.

Ülök az Ukrajnai Írószövetség vezetőségének pléniumán. A beszámolót tartó akadémiakuson kívül olyan „élő klasszikusok” kapnak szót, mint Dracs Iván, Pavlicsko Dmitro. Bár az ülés fő témája az internacionalizmus és hazafiság, ez óhatatlanul magával hoz olyan kérdéseket, mint az anyanyelv, a nemzeti önismeret problémája. Alig akad a felszólalók között, aki ne hangsúlyozná: igazi internacionalizmus, azaz igazi nemzetköziség csak nemzetek között lehet. A nemzetnek pedig legfőbb ismérve a megtartott anyanyelv, a nemzeti identitástudat és önismeret. S ha ebből az aspektusból vesszük szemügyre köztársaságunkat, akkor bizony – így a felszólalók – nem a legfényesebb a helyzet. A nemzetek és nemzetiségek egyenjogúságának *elvi* leszögezése ugyanis – úgy tűnik – kevés: a *gyakorlat* sajnos anomáliákat mutat. És nem is keveset. Ezek egyike: az ukrainai orosz iskolákban az ukrán nyelv oktatása fakultatív. Azaz a tanuló szülei eldönthetik: tanuljon-e ukrán nyelvet gyermekük avagy sem. A felszólaló Honcsar Oleszt idézi, aki szerint ez az „engedmény” antidemokratikus és képmutató. Majd hozzáteszi: a matematika vagy a fizika oktatása miért nem fakultatív? Miért épp a köztársaság nyelve a „kiváltságos”? Amely egyébként a tanulók óriási hányadának egyben anyanyelve. (A Pavlicsko által felolvasott statisztika ugyanis meggyőz minket arról, hogy – a köztársaság nemzetiségi összetételét és az ukrán, illetve orosz iskolák számát tekintve – az orosz iskolákba is főleg ukrán gyerekek járnak.) Mindez azt jelenti, hogy Ukrajnában érettségít szerezhetsz olyan – ukrán vagy nem ukrán – fiatal is, aki nem beszéli köztársasága nyelvét. És elboldogul nélküle felnőttként is: ezt a köztársaság fennálló intézményrendszere lehetővé teszi. Vajon megakadályozható-e ilyen körülmények között a nyelv romlása, sorvadása? Aligha. Azaz: a nemzetek és nyelvek egyenjogúságának *elvi* hangsúlyozása mellett konkrét gyakorlati intézkedésekre van szükség. Még ám sürgősen.

Ülök a plénumon. Hallgatom a felszólalókat. És közben eszembe jut: az iskolában, amelybe jártam, egyetlen szót sem tanultam ukránul. Még fakultatíve sem.

Magyar tannyelvű iskola volt.

2.

Ülök a mikrofon előtt. A Magyar Rádió moszkvai tudósítójának – Barát Józsefnek – adok interjút. Kérdései őszinték és élesek. Az utóbbi években a legizgalmasabb társadalmi változásokról tudósít fővárosunkból. Lételeme a peresztrojka, vérébe szívódott a glasznosztj. Éles és őszinte kérdéseire csak élesen és őszintén tudok válaszolni. Igyekszem megfogalmazni, mit jelent számomra az, hogy a Szovjetunió a hazám és a magyar az anyanyelvem. Igyekszem kifejtetni, hogy az állampolgári determináltság és a nemzeti hovatartozás kettős gravitációjában élő – és író – ember csak akkor maradhat tisztességes, ha egyik kötöttségét sem akarja a másik ellen kijátszani, fölé helyezni: ha életében és műveiben megtalálja és megtartja azokat a formákat, amelyeknek mértékegysége az egyenes gerinc: az egyforma büszkeséggel vállalt hazafiság és nemzeti identitás. Riporterem bólogat.

Aztán megkér, hogy beszéljek a magyar történelemről, mondjam el, mit jelentenek számomra nemzetem történetének dátumai. Hallatlanul nehéz helyzetbe kerülök. Be kell vallanom, hogy e tekintetben az ismereteim – nemzeti önismeretem! – meglehetősen hiányosak. Ugyanis az iskolában, amelybe jártam, nem tanultam magyar történelmet. Még fakultatíve sem. Pedig:

Magyar tannyelvű iskola volt.

3.

– Privit! – mondom.

– Szervusz! – üdvözl Petróci Iván, ukrán költőbarátom, és elújságolja, hogy verseim – ukrán fordításában – megjelentek egy kijevi folyóiratban. Szép publikáció, egy teljes oldalt szenteltek írásaimnak. Természetesen nagyon örülök... ugyanakkor cseppnyi öröm keveredik az örömbé. Arra gondolok, ahhoz, hogy magyarul is folyóiratban jelenhessenek meg műveim, Magyarországra kell küldenem kéziratot. A vidékünkön élő magyarok csak napilapokból ismerhetik írásainkat. Egyetlen napig élő újságból. Esetleg könyveinkből. De melyik verseskötetünk kapható akár csak néhány hónappal megjelenése után? És hány eredeti szépirodalmi mű kerül évente nagy tekintélyű – népek barátságára érdemes, köztársasági – kiadónk gondozásában olvasóink asztalára?

Az ukrainai irodalom soknemzetiségű irodalom – hangzott el az írószövetség plénumán.

A nemzetek és nemzetiségek egyenjogúságának elvi leszögezése mellett konkrét gyakorlati intézkedésekre van szükség ahhoz, hogy minden szovjet állampolgár megtarthassa anyanyelvét és elmélyítse nemzeti önismeretét – hangzott el az írószövetség plénumán.

A kárpátontúli írók – olvasók igénye alapján – kéri a Kiadói Főigazgatóság illetékeseit és az Ukrainai Írószövetség Titkárságát, hogy ne vegye le a napirendről egy magyar nyelvű időszaki kiadvány szükségességének kérdését és tegye meg a kellő intézkedéseket létrehozása érdekében – hangzott el az írószövetség plénumán.

4.

Az országunkban folyó forradalmi jelentőségű gazdasági és társadalmi átalakulások, úgy vélem, szükségszerűen azzal járnak, hogy a pangás időszakának hibáit feltárva rámutatunk egyes kérdések megoldásának hosszú évek óta folyó stagnálására is, így például arra, hogy a nemzetek és nemzetiségének lenini értelemben vett egyenjogúságának érvényesítése érdekében is lépéseket kell tennünk. Még ám olyanokat, hogy az e tekintetben is tapasztalható pangás (sőt: elképesztő anomáliák – lásd Kazahsztán) helyett a körülményekhez igazodó lehetőségek a további fejlődést szolgálják.

A fent vázolt három probléma – magyar tannyelvű iskoláinkban az ukrán nyelv és magyar történelem oktatásának, illetve egy időszaki magyar irodalmi kiadványnak a hiánya – azt hiszem, sokunkat foglalkoztató és valós. Megoldásán munkálkodniuk kell az illetékeseknek. Még akkor is, ha közben hasonló fajsúlyú gondok kerülnek felszínre (például az, hogy magyar iskoláinkban a magyar nyelv és irodalom oktatására sokkal kisebb óraszám esik, mint az ukrán és orosz iskolákban a megfelelő tantárgyakra), még akkor is, ha közben anyagi vagy más természetű nehézségeket kell megoldani. Minderre azonban égető szükség van annak érdekében, hogy a kárpátontúli magyarság anyanyelvének és nemzeti önismeretének tudatos, büszke birtokosaként vehessen részt abban a gigantikus folyamatban, amelyet az átépítés és a nyíltság fémjelez, s amelynek megvalósítása lehetetlen népeink legszorosabb összefogása nélkül. Ebben az összefogásban azonban ki-ki csak

önmagát nyújtva, legszebb, leggazdagabb arcát felmutatva, az egymás iránti tisztelet legmesszebbmenő érvényesülése közepette vehet részt.

És bizakodásunkat van mire alapozni, hiszen:

– !!!

– !!!

(1987. júl.)

Első megjelenés: *Kárpáti Igaz Szó*, 1987. július 18.

Kötetben: *Kis(ebbségi) magyar skizofrénia*. Ungvár-Bp, 1993.

Az írás 1987-ben jelent meg Ungváron, a kárpátaljai megyei pártbizottság és tanács Kárpáti Igaz Szó című napilapjának július 18-i számában. És bár nem annak szántam, amolyan vitaindítónak bizonyult: azzal, hogy olyan kérdéseket érintettem, amelyek azelőtt tabunak számítottak, „kiszabadult a szellem a palackból”, és hónapokig tartó nyilvános polémia indult a lap hasábjain a nemzetiségi kérdésekről, a magyar identitásról, a lakossági igényekről és arról, hogy ezek teljesítése miért nem történt meg eddig. A vitát összefoglaló Dalmay Árpád így írt később: „... a magyar nemzeti önismeret, identitástudat kérdése is napirendre került a Kárpáti Igaz Szóban. Balla D. Károlyé ... az érdem, hogy a lap 1987. július 18-i számában szóvá tette az internacionalizmus és a nemzetiségi lét kölcsönhatásának problémáit.” A továbbiakban kivonatolja írásomat, majd a tízegynéhány (!) hozzászóló fontosabb (többnyire egyetértő és új kérdéseket felvető) megállapításait, állásfoglalásait ismerteti, végül ezzel zárja összegzését: „...jóleső érzéssel állapíthatjuk meg, hogy a glasznoszty jegyében olyan helyi jellegű problémák felvetése is lehetővé vált, amelyek eddig tabunak, nem létezőknek számítottak Megoldásuk előbb vagy utóbb elkerülhetetlen, mert egyrészt a területünkön élő magyar lakosság nemzeti önismeretének, azonosságtudatának javulását, másrészt pedig az együtt élő nemzetiségek közötti kapcsolatok további tökéletesítését, magas fokú kulturáltságának elérését szolgálják.” (Évgyűrűk '88, Uzsgorod, Kárpáti Kiadó, 1988.)

Cikkem egyben híven tükrözi az 1987-ben még kötelező szóhasználatot: kárpátontúli, írom ahelyett, hogy kárpátaljai, és az ukrán neveket is az akkor szokásos „magyar sorrendben” használom. Az pedig szinte természetes, hogy a téma felvetésekor nemcsak az ukrán reformer írókra, hanem Lenin nemzetiségi politikájára is hivatkozom, ezzel igyekezve kivédeni bizonyos támadásokat. Azt azonban, hogy a Szovjetunió a hazám, akkoriban komolyan gondoltam...

(A vitában fél év múltán magam is újra meg akartam szólalni, de az akkor írt cikkem már fennakadt a szerkesztői cenzúrán. Lásd a következő írást.)

(?) Kötődés (!)

(?) Kötődés (!)

(Egy kis előtörténet) Ennek a cikknek az első változatát 1988 januárjában vetettem papírra. A lap [*a Kárpáti Igaz Szó*] szerkesztői túlságosan élesnek érezték a hangját, így javaslatukra elkészítettem egy újabb, tartózkodóbban fogalmazott, de ugyanazokat a tényeket és gondolatokat tartalmazó verziót. (Ez februárban történt.) Némi közösen végzett kerekítés, tömörítés után az akkori szerkesztő már megjelentethetőnek tartotta az írásom, de a biztonság kedvéért lefordíttatta oroszra és elvitte területi pártbizottság sajtó-alosztályára jóváhagyás végett. (Március.) Három hónap elteltével még sem elutasító, sem engedélyező döntés nem született. Ezután, többszöri sürgetésre, a szerkesztőség azzal kapta vissza a kéziratot, hogy a döntést a szerkesztőre bizzák. Eddigre azonban (júniust írunk) a cikk néhány utalása, kérdésfelvetése elavult, így én magam kértem, hogy újra átdolgozhassam cikkemet. Most ezt a legújabb, immár harmadik változatot ajánlom az Olvasó (és az illetékesek) figyelmébe.

(Nyilvános vita) Állandó érdeklődéssel figyelem a szovjet sajtóban azokat a publikációkat, állásfoglalásokat, melyek a nemzetiségi kérdést érintik. Öröndetes, hogy e témával mind gyakrabban foglalkoznak vezető politikusaink, közíróink, művészeink, mert ezzel is hozzájárulnak ahhoz, hogy a köztudatban eloszlassák a nemzetiségi viszonyok problémamentességének a tévhitét, s a nyilvánosság jegyében a lakosság mind szélesebb rétegeit vonják be az együttgondolkodásba.

E folyamat természetes megnyilvánulása, hogy időről időre a Kárpáti Igaz Szó is helyet ad azoknak a hozzászólásoknak, melyek vidékünk magyarságának nemzeti önismeretével, az anyanyelvi oktatás kérdéseivel stb. kapcsolatosak. Fokozott figyelemmel olvasom ezeket a publikációkat, s nemcsak azért, mert az e tárgykörben megjelent írások közül az elsőik egyikének szerzője voltam, és „Internacionalizmus és nemzeti önismeret” c. cikkem amolyan vitaindítónak bizonyult, hanem azért is, mert a hozzászólókkal együtt úgy érzem, erről a hosszú éveken át tabunak számító témáról beszélni, eszmét cserélni, nyilvános vitát folytatni nem jelent kevesebbet, mint azt, hogy a problémák megoldása felé megtegyük az első lépést.

Hogy a vitában újra megszólalok, arra mindenekelőtt az késztet, hogy az olvasók által felvetett néhány kérdés nyitva maradt, illetve nem nyert – szerintem – kellő megvilágítást. Itt első sorban Jőröss Béla január 6-án megjelent cikkére gondolok, melyben a szerző az itteni magyarok áttelepülése, kivándorlása ellen emelt szót. Osztom véleményét, amikor kifejti: „a szülőföld szeretetének, tiszteletének, megbecsülésének kérdése” érdemes arra, hogy beszéljünk róla, s a kárpátaljai magyarok kitelepülésének hírére én is, mint ő, „szomorkásan veszem tudomásul”. Az itt maradók számára ez valóban fájó pont, hiszen nemcsak egy baráttal, rokonnal, ismerőssel leszünk így szegényebbek, hanem azok száma is csökken, akik vidékünk magyar kultúrájának, hagyományainak, anyanyelvünknek *itt* voltak ápolói, használói. A „szomorkás” tudomásulvételén túl szeretném kifejteni véleményemet ezzel kapcsolatban – más problémákat is érintve – néhány elvi és gyakorlati kérdéssel.

(Alanyi emberi jog) Minden felnőtt embernek alapvető joga eldönteni azt, hol, a világ mely országában kíván élni. Ezt az ENSZ alapokmánya, a negyven évvel ezelőtt érvénybe lépett „Az emberi jogok egyetemes nyilatkozata” is tartalmazza, melyet annak idején a Szovjetunió is elfogadott, s amely 1988 májusában jelent meg először hazánkban nyomtatásban, az országos béketanács folyóiratában.

Tudjuk: korábban akadályokat gördítettek azok elé, akik e jogukkal élni akartak. A kivándorolni szándékozót elbocsátották munkahelyéről, kizárták a társadalmi tömegszervezetekből, épp hogy hazaárulónak nem bélyegezték.

Szögezzük le: a bürokraták mesterkedései még senkit sem térítettek el kivándorlási szándékától.

Tapasztaljuk, hogy ezeket az anomáliákat társadalmunk lassan kiveti szervezetéből, s a visszatartás helyett a megtartásra helyezi a hangsúlyt.

Hogy mi módon lehetne vidékünk magyar lakosságát érdekelttőbbé tenni az itt maradásban? Igen összetett kérdés. Első megközelítésként talán igyekezzünk a kivándorlás néhány okát behatárolni.

(A „közvetlen” okok) Vajon miért hagyja el egy kárpátaljai magyar (fiatal)ember szülőföldjét? Zárjuk most ki a „közvetlen” – valójában sokszor inkább közvetett! – okot, hogy megszeretett egy ellenkező nemű magyarországi fiataalt, s összeházasodásuk után együtt akarnak élni. Zárjuk ki pedig azért, mert ha valóban ez lenne az egyetlen fő ok, akkor – mint Jöröss Béla is említi idézett cikkében – a házastársak felének nem ott, hanem itt kellene letelepednie. Ugyanígy ki kell zárunk a családegyesítést is, mert szülőhöz (vagy épp gyermekhez), testvérhez is mindig *innen oda* akarnak költözni a rokonok, s nem fordítva. Épp ennek az egyirányúságnak az okát kell keresnünk.

Ne vádoljuk kivándorló honfitársainkat jellemhibával sem. Mert bár lehet, hogy áttelepülésük „közvetlen” oka az, hogy hazafias érzései fejletlenek, felelősségérzése kialakulatlan, azonban mindennek társadalmi háttere van.

Általában: *minél gyakoribb egy jelenség, annál valószínűbb, hogy szociális, és nem pedig személyes okok motiválják.*

Milyen mélyebb indítékokat hozhatunk hát fel? Szerintem a következőket.

(Életszínvonalbeli, anyagi különbségek) Bár igaza van Jöröss Bélának abban, hogy „a megélhetéshez külföldön is jól kell dolgozni”, nem közömbös, hogy azonos intenzitású munkáért milyen bért kap, abból mit tud megvásárolni a dolgozó. Egyáltalán nem mindegy, hogy átlagos fizetésből hány kilogramm – és milyen minőségű – húst, hány pár – és milyen fazonú – cipőt tud megvenni, továbbá, hogy egyáltalán hozzá tud-e jutni a szükséges cikkekhez, s ha igen, egyszerűen leveheti-e a polcról, vagy óriási sort kell érte állnia, netán egyáltalán nem tudja beszerezni (gondoljunk csak a szemes kávéra!)

Persze ellenpéldák tömegét sorolhatnánk fel: nálunk olcsóbbak a gépek, kisebb a lakbér stb. – ám úgy tűnik, ezek nem kompenzálják a mindennapi szükségletekben mutatkozó különbségeket (hiszen, ha így lenne, akkor befelé is vándorolnának).

(Ne mélyedjünk el most abban, miért ilyen a mi gazdaságunk, miért akadozik az ellátásunk – az okok felderítése országos szinten folyik. Ugyanakkor tudjuk, hogy Magyarország is nehézségekkel küzd, az életszínvonal emelkedése megtorpan. Egyelőre azonban a megélhetés minősége még mindig jobb ott, mint itt, és én ebben látom a kivándorlás egyik fő okát.)

Az ember azonban szívesen vállal nehézségeket is, ha a szülőföld iránti kötődése erősebb az elszakító erőknél. Mi lehet az oka, hogy e kötődés nem elég erős?

(Erkölcsei, lelki tényezők) Jöröss Béla írja: „A haza iskoláztat, képzettséget, műveltséget ad, munkahelyet biztosít, emberré nevel – egyszóval áldoz ránk. Cserében ezért mindenkitől elvárja, hogy tudásához, tehetségéhez mértén teljesítse állampolgári kötelezettségeit, becsületes, tisztességes, jó munkával gyarapítsa közös javainkat.”

Szerintem a dolog fordítva igaz. Ugyanis a *dolgozó tartja el az országot és nem az ország a dolgozót*. Ha egy ország többet áldozna állampolgáira, mint azok órá, tönkremenne. Egyszerű képlet: érték nem keletkezik a semmiből, csakis dolgozó emberek állíthatják elő. Egy ország csak úgy és csak akkor gyarapodhat – a mienk ezt teszt –, ha dolgozóinak nagyobb a hozzájárulása a társadalmi javakhoz, mint az általuk (és munkaképtelen hozzátartozóik – gyermekek, nyugdíjasok – által) felélt, elfogyasztott értékek.

Gyermekeink óvodai ellátása, iskoláztatása, szüleink nyugdíjának folyósítása csakis az általunk és az előző generációk által végzett értékteremtő munka révén lehetséges.

Nem a haza „áldoz” tehát reánk saját (??) javaiból, hanem az általunk létrehozott javak egy részét – szociális juttatás formájában – bocsátja rendelkezésünkre. Az egyének tehát nem iskoláztatásukért, gyógyíttatásukért stb. *cserében* dolgoznak, hanem az ország iskoláztatja, gyógyíttatja őket: *cserében* értékteremtő munkájukért. A létrehozott érték az ok, a juttatás az okozat, s nem fordítva.

Ez a szemlélet országunkban még csak most eresz gyökeret. Az állampolgárral még lépten-nyomon azt éreztetik, az állam tartja el őket. Ha kap valamit, úgy kell tekintenie, mintha az állam hozott volna áldozatot érte. Úgy gondolom, „több szocializmust” követelő korunkban, amikor az emberi tényező egyre inkább előtérbe kerül, az öntudatos polgároknak meg kell érteniük: ők a gazdái szocialista hazájuknak. Ez lehet az alapja hazafiságuknak, s nem az, ha az ország eltartottjainak hiszik magukat, s emiatt érzelmi kötődésükben a kiszolgáltatottság, a kisebbségi érzés dominál.

A fentiek országos vonatkozású megállapítások. A kárpátaljai magyarságra szűkítve a kört elmondhatjuk, hogy a kisebbségi érzés körünkben még fokozottabb. Gyakran érzik, hogy másodrendű állampolgárai az ukrán köztársaságnak, a szovjet hazának.

Ahelyett, hogy kirívó példákat hoznék fel, azt, hogy engem már figyelmeztettek, ne beszéljek magyarul, hiszen „ukrán kenyeret” eszem, vagy azt, hogy fizikus koromban az egyetemen – mert barátaimmal magyarul társalogtam a folyosón – kioktattak a „kötelező nyelv” használatáról (egyik megjegyzés sem származhatott művelt embertől), ahelyett inkább néhány általános, többször szóvá tett jelenségre hívnám fel a figyelmet.

(*Két- és háromnyelvűség*) Éppen e vitasorozat kapcsán írt sajtónk a kétnyelvű (ukrán-magyar, orosz-magyar) feliratokról. A pozitív példák ellenére még mindig a negatívak dominálnak. Ha a beregvidéken egyre gyakoribbak is a kétnyelvű feliratok, nem mondható ez el sem az ungvári, sem a munkácsi, sem a szöllősi járás magyar falvairól. Hogyan érezze hát magát megbecsült állampolgárnak az a földműves, aki színmagyar, vagy magyar többségű szülőfalujában nem, vagy csak alig lát magyar feliratot? Ezek meglete vagy hiánya még mindig a helyi vezetés szeszélyén múlik. (Hadd említsem meg, hogy ukrán kollégáim meg a túl sok orosz és túl kevés ukrán feliratot sérelmezik!)

Hogyan ne érezze magát hátrányos helyzetűnek az a fiatal, aki magyar iskolában szerzett érettségi bizonyítványával egyetemi felvételije során tudásáról nem adhat számot azon a nyelven, amelyen tanulta. (Tudjuk: az idén „utolsó percben” érkezett egyetemünkre a felsőbb utasítás: mindenki olyan nyelven teheti le a felvételi vizsgákat, amilyen tannyelvű iskolába járt. Egy héttel később lapunk még az ellenkezőjéről volt kénytelen tájékoztatni olvasóit. Csak a szülők, olvasók leveleinek, táviratainak, tekintélyes emberek közbenjárásának köszönhető, hogy az intézkedés megszületett. Nem megalázó-e, hogy mindezt kérni, követelni kell? És jövőre újrakezdődik, hiszen a határozat csak erre a tanévre vonatkozik!)

Hogyan ne érezze sértve magát az a magyar, aki szülővárosának nevét nem használhatja anyanyelvén? Talán életében nem mondott mást, mint „Beregszász”, de ha – például mint élenjáró munkással – interjút készít vele a területi televízió, figyelmeztetik, hogy mondjon Beregovót. Ha cikket ír vállalata eredményeiről az újságba, a város nevét akkor is kijavítják. Az olvasó, tévéző bizonyára tudja: mindez felsőbb utasításra, a területi pártbizottság állásfoglalása alapján történik. Talán bele is törődik. De várhatjuk-e tőle, hogy szülőföldjéhez erősen kötődjön, ha nevén sem nevezheti?

Hasonló a helyzet magának a területnek a megnevezésével is. Nyilvánvaló, hogy az oroszból, ukránból fordított „Kárpátontúli terület” magyar szövegben erőltetettnek, idegennek hat, de senki sem kérdőjelezi meg, ha a vidék pontos, hivatalos közigazgatási megnevezéseként használja a helyi sajtó. Az azonban újra másodrendűségi érzést szül, ha pusztá említésben, jelzős szerkezetben sem fordulhat elő a „Kárpátalja”, „kárpátaljai” szavak. Hiszen itt *önmegnevezésünkről van szó*, mely történelmileg alakult ki. Mi magunk számára semmiképp sem lehetünk Kárpáton *túliak*.

Tudjuk, milyen politika események közepette volt rövid ideig e megnevezés hivatalos neve a vidéknek. Sem azokat az időket nem kívánjuk vissza, sem azt, hogy ez ismét közigazgatási névvé váljon. Csak azt, hogy amikor inkább csak az etnikumról, a vidékről, a földről van szó, akkor azzal a szóval élhessünk – sajtóban, rádióban, tévében is –, amelyet köznapiban beszédünkben, barátaink vagy családunk körében használunk. (Különösen furcsán hat, amikor magyarországi vendégeink szájába adjuk az „Uzsgorod, Mukacsevo, Kárpátontúl” szavakat!)

Két- és háromnyelvű közegünkben, ahol a magyar ajkúak tisztában vannak a hivatalos ukrán, orosz kifejezésekkel, rugalmasabban kellene kezelni ezeket a dolgokat, jobban ügyelni arra, hogy a nyelvszokáson, a nyelv logikáján, szabályain ne tegyünk erőszakot. A szülőföldhöz való kötődésnek egy-egy szála szakad el minden alkalommal, ha idegen vagy tükörfordításos szóval vagyunk kénytelenek megnevezni olyasmit, aminek magyar neve is van.

(Vívmányainkról) Nem szeretném, ha fenti szavaim panasznak, netán vádaskodásnak tűnnének. Magyarok ezreivel együtt én is tapasztalom azt a fokozottabb figyelmet, amelyet nemzeti igényeink érvényesítése iránt tanúsítanak az illetékesek. Az előbbi témánál maradva egy évvel ezelőtt még a magyar falvak nevét is ukránul használta a sajtónk. Most négy város kivételével már minden helyi földrajzi nevet anyanyelvünkön használunk. (Éppen ez a négy kivétel teszi paradoxszá a helyzetet.)

Megoldódott számos más probléma is. Megvalósulóban van magyar tannyelvű iskoláinkban Magyarország történelmének oktatása, megtörténtek a legfontosabb lépések egy magyar irodalmi folyóirat létrehozása terén. Hét olyan irodalmi-művelődési kör alakult vidékünkön, mely a magyar nyelv ápolását, irodalmunk beható tanulmányozását, nemzeti hagyományaink jobb megismerését és továbbfejlesztését tűzte ki célul. Kibővítette tevékenységi körét a József Attila Alkotóközösség, irodalmi-kulturális melléklete indult lapunknak stb., stb. Teljes igazságtalanság lenne hát nem észrevenni a fejlődést, elsiklani olyan eredmények felett, melyek megvalósítása korábban szinte lehetetlennek tűnt.

Ám éppen e vívmányok fényében tűnnek még jobban szembe a hiányosságok, a szemléletbeli merevségek, rossz beidegződések. Olyanok, amelyek hozzájárulnak a magyar lakosság aggasztó méretű áttelepüléséhez.

Tudom, s tudjuk mindnyájan, hogy sok gond megoldása hosszú időt vesz igénybe. Vannak azonban könnyen áthidalható problémák. Ezek közül hoztam fel néhányat. Elegendő lenne ugyanis a helyi tanácsokat kötelezni, hogy a magyar többségű falvakban minden felirat kétnyelvű legyen; elegendő lenne, ha egyetemünk vezetői közbenjárának az illetékes minisztériumnál: egyszer s mindenkorra engedélyezzék a magyar nyelvű felvételizést. Csak a tévét, a rádiót, sajtót kellene felszólítani: bátran használják azt a négy városnevet is magyarul, s ha egy interjúalany vagy levélíró „Kárpátalját” ír, azt nem kell feltétlenül kijavítani.

Ilyen egyszerű lenne? Néhány intézkedés, és megszűnnének az áttelepülések? Aligha. Azonban a nemzetiségi viszonyok tökéletesítésének, a nemzeti kisebbségek nyelvi szükségletei kielégítésének elengedhetetlen lépcsőfoka lenne.

(Jámbor szándék) Mint a lap hasábjain zajló vita is megmutatta, igen sok olyan kérdés van, mely további mérlegelést, tanulmányozást igényel. Egyesek ezt, mások amazzal tartják fontosnak, egyik nyilatkozó így, a másik amúgy oldaná meg. Némely kérdést egyének vetettek fel, másokat intézmények, s bizonyára vannak olyanok, melyek eddig nem is kerültek napirendre.

Mi lenne megoldás? Hogyan érhetnők el, hogy ezek a problémák ne alkalomszerűen, esetlegesen jussanak az illetékesek tudomására, hanem átgondolt terv keretében, felelősen gondolkozó személyek körültekintő vizsgálódása, felmérése alapján? Mit tehetnénk azért, hogy mielőbb megvalósuljanak azok a szándékok, amelyeket Gorbacsov elvtárs így fogalmazott meg az SZKP KB 1988. július 29-i plénumán: „Szó van

úgyszintén azon nemzetiségek nemzeti-kulturális igényei érvényre juttatása jogi garanciáinak kibővítéséről, amelyek állami és területi formációk határain túl élnek, vagy nem rendelkeznek ilyenekkel.” Mi, állami és területi autonómiával nem rendelkező kárpátaljai magyarok hogyan tudnánk legautentikusabban érvényre juttatni nemzeti-kulturális igényeinket?

Azt gondolom, úgy – és erről érintőlegesen már szó esett lapunk hasábjain –, hogy módot kapnánk az Ukrajnai Magyar Dolgozók Kulturális Szövetségének létrehozására, mely szövetség azután, közvetlenül együttműködve a területi pártbizottság keretében nemrégiben alakult, nemzetiségi ügyekkel foglalkozó bizottsággal, valamint az illetékes tanácsi osztályokkal, érdemben képviselhetné vidékünk magyar kisebbségének érdekeit.

Két év múlva kétszázadik évfordulója lesz annak, hogy Bessenyei György, a magyar felvilágosodás vezéralakja megjelentette „Egy magyar társaság iránti jámbor szándék” c. írását. Tudjuk, elgondolása csak a következő században, a Magyar Tudományos Akadémia megalapításával valósult meg. A mi századvégünk minden bizonnyal több reménnyel kecsegtet, s e „jámbor szándék” kinyilvánításától számítva nem kell harmincöt évet várnunk a megvalósulásáig. A nyíltság, a demokrácia mind nagyobb mérvű megerősödése bizakodóvá tehet minket, s hozzájárulhat ahhoz, hogy egy ilyen kulturális szövetség létrejöhessen, s az említett „jogi garanciák” megtestesítője legyen.

Mindez elengedhetetlenül fontos lenne ahhoz, hogy a kitelepülők száma csökkenjen, s hogy az itt maradók jobban szeressék szülőföldjüket, teljes mivoltukkal kötődjenek hozzá. Csak így, nemzeti arculatunkat, kultúránkat, anyanyelvünket megtartva lehetünk teljes értékű, hasznos polgárai hazánknak, harcosai az átalakításnak. Sőt, internacionalistákká is csak így válhatunk. Mint Gorbacsov elvtárs mondotta az SZKP KB 1988. február 18-i plénümán: „Erőnk forrása nemzeti kultúrák szabad fejlődése, amelyeket testvérnépek és az egész emberiség szellemi tapasztalatai gazdagítanak. Az igazi internacionalizmus, a népek igazi barátsága csak akkor lehetséges, ha mélyen tiszteljük minden nép méltóságát, becsületét, kultúráját, nyelvét és történelmét, ha e népek között széles körű a kapcsolat.”

E gondolatokat szem előtt kell tartanunk, amikor az együtt élő nemzetiségek közös érdekében azért teszünk, hogy a „kötődés” szó elől a kérdőjel elmaradjon, s csak a felkiáltójel büszkélkedjen mögötte: KÖTÖDÉS!

(1988. szept.)

Korábbi változata először megjelent: *Olvasó Nép*, 1988/1.

Kötetben módosított változata először: *Évgyűrűk '89*, Ungvár, 1989.

Az eredetihez közeli verzió kötetben: *Kis(ebbségi) magyar skizofrénia*. Ungvár-Bp, 1993.

A fenti verzióban újjólag benyújtott cikket végül is, a korábbi hosszú huzavona és több tartalmi kompromisszum ellenére sem vállalta a Kárpáti Igaz Szó (ezt a „sérelemem” a következő írásomban részletesebben is megírtam), ezért magyarországi folyóiratban jelentettem meg. Az ilyesmi akkoriban még szokatlan megoldásnak számított, és sokan jól emlékeztek arra, a hetvenes években hogyan hurcoltak meg egyes szerzőket hasonlókért. Mégis bíztam a peresztrojkában, és örültem, hogy az írás megjelenhetett az Olvasó Nép 1988/1. számában. A Hazafias Népfront lapjának Tóbiás Áron volt a szerkesztője; emlékszem, a belvárosi Ibolya presszóban találkoztunk, és én némi konspirációs óvatossággal bíztam rá kéziratomat. Ám ezután sem mondtam le arról, hogy odahaza is publikáljam, így 1989 tavaszán újra átdolgoztam az Évgyűrűk '89 c. almanach (Ungvár, Kárpáti Kiadó, 1989) számára, az új verzióban azt is megállapítva, hogy az eredeti szövegben felvetett problémák egy részén időközben túllépet az idő: „A cikkíró számára inkább öröm, mint bosszúság, hogy a területi napilapnál hónapokig visszatartott írás akkori problémafelvetését azóta túlhaladta az idő; sőt, még az Évgyűrűk részére készült változat is – közvetlenül a nyomdába adás előtt – sürgős, fontos kiigazításokra szorult.” Itt említettem meg a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség 1989. február 26-i megalakulásának a tényét, valamint azt, hogy a Kárpáti Igaz Szó márciusban, sok évtizedes tilalmat megtörve, Uzsgorod helyett először használta a bűvös (és oly sokáig bűnös) szót: Ungvár.

Peresztrójkácska

Ungvárott lakom, a Várhegyen. Apám szerint kertünkben ér véget a Kárpátok. Igaza lehet, mert dél és délnyugat felé nézve erkélyünkről csak az alföldi táj síkja tárul elénk, és csupán a Sátorhegy elmosódó kontúrját láthatnánk a horizont fölé magasodni a határon túlról, ha azt is el nem állnák az új lakótelep emeletes épületei. Az ellenkező irányból viszont valóban a Kárpátok utolsó hegyei lépegetnek házunkig, szépen egymás mögé-fölé ívelődve az Ung völgyében.

Szimbolikusnak is nevezhetném helyzetünket, ha nem félnék az önkéntelenül felmerülő többi képtől; például attól, hogy e mezsgyén állva szemünk ide és oda egyszerre néz, s magunk sem tudjuk, egy arccal képesek vagyunk-e kétfelé figyelni, avagy sorsunkká kell fogadni eme janusi skizofréniát. Mert hiába fogalmazzuk nemes gondolatainkat a kettős gravitációról: a nemzeti identitás és az állampolgári determináltság egyaránt megtartó erejéről, gyakran kiesünk szerepünkéből, egyikünket elédesgeti az asszimiláció, másikunkat az áttelepülés – aki meg vállalja, hogy *Kárpátalján szovjet állampolgárként maradjon magyar*, arra olykor rámerevedik e misszió, pózzá degradálódik kitartása, s amikor váratlanul központi állásfoglalássá válik az, amiért – mert letről hangoztatta – többször orrba verték, rádöbben, hogy belülről időközben kiürült, nem tud örülni megvalósult álmainknak sem, és ahelyett, hogy végre kihasználná a lehetőségeket, megtorpan félúton avagy visszaaraszol. És lehet, hogy ő jár jobban, mert aki komolyan veszi a központi irányelveket és nagyot akar lépni, az könnyű áldozatául esik a helyi vezetés demokráciaszínűre pingált egérfogóinak. A legkisebb hatalmasok megigazítják a pöckön az Izvesztyijából, Moszkovszkije Novosztyiból vagy akár Pravdából vett „sajtot”, és várják a következő egérkét.

*

Két meghívó és két újságcikk hever asztalomon.

Az első meghívó a Beregszászon működő Illyés Gyula Magyar Irodalmi Klub következő összejövetelére szól; a másik havi fejadagom, másfél kilogramm cukor megvásárlására invitál. Az utóbbi esetben a „meghívó” kifejezés – bármilyen eufemisztikus megfelelője is a cukorjegynek – nem az én szemérmességemet tükrözi, hanem hatásainknak azt a beidegződését, hogy a dolgot ne nevezze nevén. Azaz: ha egyszer már Ukrajna-szerte kényszerültünk is a cukorjegy bevezetésére, nevezzük legalább meghívónak, hátha ettől édesebbé válik keserűségünk – és talán még maga a cukor is. Az elkendőző megnevezés mellé persze a hasonló célú ideológia is megszületett: az intézkedésre azért volt szükség (vagyis azért képtelen gazdaságunk cukorral szabadon ellátni a lakosságot), mert a pálinkafőzők felvásárolják a készlet jelentős részét. A cukorjegy majd megakadályozza tevékenységüket.

Talán tudnék is ebben hinni, ha nem hírlene máris: az üzerek és zugfőzők mostantól négy cukorjegyért adnak egy liter kuktából kipárolgó főzetet. Számolgom, hány liter pálinkát kellene készítenem ahhoz, hogy az őszi befőzéshez szükséges cukormennyiséget előteremtsem.

De térjünk vissza a másik meghívóra. A beregszászi irodalombarátok 1984-ben hozták létre szervezetüket Dalmay Árpád vezetésével. Úttörők voltak, az ország egyik első klubja, mely a Könyvbarátok Egyesületén belül „külföldi irodalommal” – a magyarral! –

foglalkozik. (Ez a külföldiség sajátos ellentmondása kialakult viszonyainknak. Én kiadói szerkesztőként például nyelvpótlékot kapok egy „idegen nyelv” – magyar anyanyelvem! – birtoklásáért.) Az Illyés Klub azonban kezdettől fogva több volt „külföldi” irodalommal foglalkozó baráti társaságnál: felvállalta nemzetiségi magyar irodalmunk, szellemi életünk szervezését, népszerűsítését, a vidék művelődési hagyományainak ápolását, az egyetemes magyar kultúrához való kötődésünk demonstrálását. Érte is őket gáncs épp elég, csakúgy, mint korábban, még a járási lap, a Vörös Zászló mellett működő (épp a bizalmatlanság miatt azóta meg is szűnt) Irodalmi Stúdióban végzett munkájukért. Ha az erdélyi magyar irodalommal foglalkoztak vagy a Beregszászból (még Ausztráliába is) elszármazott egykori gimnazistákról esett szó, akkor az „illetékesek” szokásos vádja – irredentizmus, nacionalizmus – sem maradtak el. Hát még amikor a Petőfi-emléktábla elhelyezését kezdték szorgalmazni! (A dombormű akkor már évek óta – elkészülte után – hevert egy raktárhelyiségben, kitéve annak az állandó veszélynek, hogy véletlenül – ? – felrúgják, összetörik.) Hosszú huzavona és nevetséges kifogások után a járási pártbizottság mégis engedélyezte a felavatást, épp csak az volt a kikötés, hogy a nagy októberi szocialista forradalom *után* kerüljön sor a felavatásra, nehogy a nagy jubileumi ünnepek fényét elhalványítsa a szerény utcai egybegyűlés. És engedékenységüket bizonyítandó, míg korábban „levéltári adatokat” kértek arról, hogy a költő-gigász valóban megszállt-e a hajdani Oroszlán Szállóban 1847-ben, most már beérték a járási műemlékvédelmi egyesület igazoló levelével. Az egyesület felelős titkára hivatalos fejléces papíron aláírásával és pecséttel igazolta, hogy Petőfi Sándor, a nagy magyar költő második felvidéki útja során valóban megszállt a városban. Az épület falára végre felkerült a kétnyelvű – ukrán-magyar – emléktábla, s a felavatás tényét az egyik ünnepi szónok természetesen a peresztrojka egyik nagyszerű vívmányának tudta be.

De a klub munkáját érő támadások nem értek véget. Nemrégiben súlyos vádakkal illette őket Veress Gábor, a beregszászi járási pártbizottság első titkára az alkotó értelmiséggel való találkozóján. Tevékenységüket egyoldalúnak (értsd: túlságosan magyarnak) nevezte. Ahogy a beregszászi Vörös Zászló című járási lap a találkozóról közölt beszámolója írja: *„e szervezet az értelmiségnek csak szűk körét vonja be tevékenységébe, ritkán szerveznek író-olvasó találkozót...”* A tetszetős megfogalmazásnak csak egy hibája van: nem igaz. De hiába mondta a klub elnöke a találkozón, hogy nem érti a vádakat, hisz épp most jött Litvániából, egy országos értekezletről, ahol klubjukat az egyik legjobban működőnek nyilvánították és tevékenységüket példaként állították valamennyi hasonló szervezet elé – ez az ellenvetés nem jelent meg a Vörös Zászlóban.

Ám megjelent más. Ugyanez a beszámoló – és olvasóim kitalálhatták, hogy ez az egyik újságcikk, amely íróasztalomon hever – tartalmazza Veress elvtárs egyéb észrevételeit is. Például: *„Az írók, képzőművészek ritkán találkoznak a dolgozókkal, éppen ezért néha műveik is szűk tematikájúak.”* Ez is, mint a fentebbi állítás, hamis. A járás valamennyi írója-festője rendszeresen és szervezeten találkozik olvasóival, közönségével. Miért állítja a párttitkár mégis az ellenkezőjét? Talán azért, hogy ezzel az évtizedeken át oly divatos váddal („elidegenedés, elszakadás a tömegektől”) további dorgálását nyomatékosítsa: *„A versekben, a prózai alkotásokban még nem tükröződnek mélyrehatóan azok a változások, amelyek jelenleg a szovjet társadalomban mennek végbe. Az átalakítás még nem hatja át a tollforgatók tevékenységét.”* Ez a kijelentés már nem egyszerűen hamis, hanem nevetséges is. A beregszászi írók-költők már akkor „peresztrojka” novellákat, verseket írtak, amikor az átalakításról még szó sem volt. Ha ezek el-elvértve meg is jelentek, érte is szerzőiket támadás „pesszimizmusuk” miatt, meg azért, hogy nem elég érzékenyek a szocializmus vívmányai, eredményei iránt – hiszen erről lenne kötelességük írni, nem pedig a hibákról. És épp Veress Gábor, no meg a cikk írója, Csanádi György, aki egyben főszerkesztője a Vörös Zászlónak, volt megakadályozója a keményebb hangú, „tabu”-témákkal foglalkozó írások megjelenésének... ezzel mesterségesen hátráltatták a vidék irodalmának fejlődését. Semmi

joguk nincs hát a számonkérésre. A dolgot komikussá és egyben dühítővé azonban nem ez teszi, hanem az, hogy a vádban egy „új sematizmus” követelése toporzékol: a pártbizottság számára, úgy tűnik, az átalakítás nem azt jelenti, hogy társadalmi problémákról nyíltan írhatunk, hanem azt, hogy magáról az átalakításról kell írunk – és persze szép rózsaszínben.

Az átalakítás ilyen primitív értelmezése másutt is visszaköszön a beszámolóból. Íme: *„Festőink kiállításán szinte alig látni kortárs-portrékat. Járásunkban széles körű termelési és szociális-kulturális rendeltetésű építkezések folynak, új iskolák, klubok, üzemelemek épülnek, tart a város megújítása. Ám ez a bonyolult, sokoldalú folyamat nem tükröződik művészeink alkotásaiban.”*

Írhatták volna az 50-es években is! Az átalakítás negyedik évében a pártbizottság még mindig jobban tudja, miről kell írnia az írónak, mit festenie a festőnek. A művészet még mindig nem az alkotók – és a befogadók – dolga, hanem a szemellenzős funkcionáriusoké. Akik – olykor az az érzésem – vagy nem olvasnak központi sajtót, vagy egyszerűen ellenségei mindenféle peresztrojkanak, de ez nem akadályozza meg őket abban, hogy épp az átalakítás számonkérésével zúzzák szét saját hatáskörükben az átalakítás minden kezdeményét.

A találkozón, amelyről a beszámoló készült, az „alkotó értelmiség” képviselői is felszólaltak. Az általuk felvetett problémákból azonban igen kevés kapott említést a cikkben. A nemzetiségi kérdés éles felvetésére mindössze ennyivel reagál: *„A találkozón szó esett az anyanyelv megőrzésének és fejlesztésének problémáiról, a dolgozók, többek között az ifjúság internacionalista nevelésének elmélyítéséről is. Itt az ideje, hogy felülvizsgálják Beregovó utca neveit. Tompa Mihály, Ilku Pál magyar írók, Czabán Samu, az 1918-as magyar proletárforradalom kiemelkedő egyénisége és mások, akiknek tevékenysége szoros kapcsolatban van városunkkal, érdemesek arra, hogy Beregovón utcákat nevezzenek el róluk.”*

Nem említem most a megfogalmazás göcsörtösségét vagy a „magyar írók” banális minősítést, sőt még az sem, hogy 1918-ban nem volt magyar proletárforradalom. Inkább az zavar, ami ebből a két mondatból kimaradt. „Az anyanyelv megőrzésének és fejlesztésének problémáiról” szólva ugyanis többen elmondták – pl. Györke László újságíró, prózaíró, kritikus –, hogy e tekintetben a helyzet sürgős orvoslásra szorul. Beregszászon nincs egyetlen magyar óvoda sem (a vidék egyetlen városában sincs!); a szakközépiskolákba a magyar középiskolákban érettségizettek nem felvételizhettek magyarul; a járás falvaiban a magyar iskolák sorra orosz, ukrán osztályokat indítanak, melyek duzzadni, a magyar osztályok pedig sorvadni kezdenek stb. „Az ifjúság internacionalista nevelésének elmélyítéséről” kifejtették, hogy az internacionalizmus kétirányú utca: ne csak a magyar ajkúak tanuljanak oroszul, ukránul, hanem a többségi nemzetek gyermekei is magyarul – legalább egy olyan város és járás iskoláiban, melynek magyar többsége van. (A beregszászi járás magyar nemzetiségű lakosainak százalékaránya 75 %.)

Valamiért azonban a cikk írója – egyben a lap főszerkesztője – úgy döntött, jobb lesz, ha óvatosan bánik a nyíltsággal, s a felvetett gondok közül csak az utca neveket említi. Talán csak nem azért, mert a többivel kapcsolatban Veress elvtárs kioktatólag ellenvéleményének adott hangot az eszmecsere vitázójában, kifejtve például, hogy a kétnyelvű iskolák inkább hasznosak, mintsem károsak, és az az igazi demokrácia, ha a szülő dönthet, milyen nyelven taníttatja gyermekét? Tetszetős féligazságára már senkinek nem volt módja (mersze?) azzal replikázni, hogy akkor nyissanak német vagy angol osztályokat is, meg franciát és spanyolt stb. Arról nem is beszélve, hogy milyen demokrácia az, amelyben nem egyenértékű dolgok köz kell választani, nem egy szép alma és egy szép körte között, hanem egy dinnye és egy szem szőlő között.

Az íróasztalomon heverő másik „újságcikket” talán éppolyan túlzás ennek nevezni, mint a cukorjegyet meghívónak. Mégpedig azért, mert az újság – jelen esetben a Kárpáti Igaz Só – nem közölte. Hogy következő gondolatsoromat egy meg nem jelent cikkel kapcsolatban indítom el, arra csak azért merészkedem, mert történetesen én vagyok a szerzője.

Kezdem egy kis előtörténettel.

Területi (magyarországi vonatkozásban: megyei) magyar napilapunk, a Kárpáti Igaz Szó – amely a Szovjetunió egyetlen magyarul íródó periodikája – története során első ízben 1987. július 18-án közölt olyan cikket, amely a kárpátaljai magyar kisebbség nemzetiségi problémáit élesen, őszintén vetette fel. A nem annak szánt írás amolyan vitaindítónak bizonyult, s a lap hónapokon át közölte részben vagy egészében a hozzászólásokat. Szó esett az anyanyelvi oktatás hiányosságairól, a magyar történelem oktatásának teljes hiányáról magyar iskoláinkban, a helységnevek használatáról, a kétnyelvű feliratokról, az asszimilációról és a kivándorlásról. (Részben talán ezeknek a közléseknek is köszönhetőek a végre megszületett intézkedések: a 89-90-es tanévtől magyar iskoláinkban oktatni fogják Magyarország történetét; évente megjelenő időszak kiadványa lesz a magyar íróknak; a pártbizottság engedélyezte, hogy a magyar nyelvű sajtó magyarul használja a magyar többségű falvak és községek nevét stb.) A lap hasábjain folyó vita során ezeknek a problémáknak a zöme először kapott nyilvánosságot, és mi örvendeztünk a glasznoszty gyors térhódításán. Amikor az intézkedések is megtörténtek, úgy gondoltuk, gondjainkat talán még pontosabban, még általánosabban is megfogalmazhatjuk. Ekkor írtam „(?) *Kötődés (!)*” című cikkemet. Főszerkesztőm – Behun János (aki azóta súlyos betegségben, sajnos, elhunyt – *A szerk.*) – elolvasta a kilencoldalas írást, elmondta, hogy sokaknak eláll majd a lélegzete olvasván, de közlését nem tartja reménytelennek. Épp csak arra kért, „ne csámcsogjak a nemzeti sérelmeken”, javasolt néhány enyhítést, rövidítést. Átdolgoztam hát az anyagot, akkor még egy végső főszerkesztői „tömörítés” történt, így kialakult a szöveg, amit én még, a főszerkesztő már vállalni tudott. A biztonság kedvéért – glasznoszty ide, glasznoszty oda – lefordíttatta oroszra, és jóváhagyásra elvitte a területi pártbizottság sajtóosztályára. Ahonnan – többszöri érdeklődés ellenére – a mai napig nem kapott végleges választ (az eset négy hónapja történt). Azt sem mondták, hogy nem mehet, azt sem, hogy igen, azt sem, hogy a főszerkesztő felelősségére bízzák.

Nem tudom, mely állításaim, mely gondolataim késztetik ilyen hosszas töprengésre az illetékes elvtársakat. Talán ezek:

„Az állampolgárt folyton kötelességeire figyelmeztetik, azt éreztetik vele, az állam tartja el őt, s ha kap valamit, úgy kell tekintenie, mintha a társadalom áldozatot hozott volna érte. Úgy gondolom, „több szocializmust” követelő korunkban, amikor az emberi tényező egyre inkább előtérbe kerül, az öntudatos állampolgároknak meg kell érteniük: ők a gazdái szocialista hazájuknak, amely csak az ő értékteljesítő munkájuk révén fejlődhet; s mi sem természetesebb, hogy az általuk létrehozott javak egy részét szociális juttatások formájában (...) visszakapják hazájuktól. Ez lehet alapja igazi hazafiságuknak, s nem az, ha az ország eltartottjainak hiszik magukat, s emiatt érzelmi kötődésükben inkább a kiszolgáltatottság, netán a kisebbségi érzés dominál.”

Vagy ezek:

„A kárpátaljai magyarságra szűkítve a kört elmondhatjuk, hogy a kisebbségi érzés körükben még fokozottabb. Gyakran érzik úgy, hogy másodrendű, nem teljes értékű állampolgárai az ukrán köztársaságnak, a szovjet hazának. Sajnos hallottam már – kirívó, egyedi példa – sorbanállóktól, hogy „Miért beszélek magyarul, ha ukrán kenyeret eszek?”. Ritka eset, szerencsére. És nyilván nem is valami művelt embertől származhatott, olyannyira nem, hogy szükségtelennek tartottam felvilágosítani: abban a kenyérben, amelyet nyomban megvásárolunk, éppúgy benne van a tiszaháti magyarok munkája, mint

országunk bármely más népének fiaié, s hogy bizonyára őt is sértené, ha neki meg azt rónák fel, miért beszél ukránul, ha „orosz kenyeret” eszik.

(...) Nos, szerintem, amíg vidékünk magyar ajkú lakossága körében nem sikerül tudatosítani, hogy egyenértékű állampolgárai országunknak, addig ne várjuk, hogy az áttelepülők száma csökkenjen. És, úgy tűnik, hiába szögezik le ezt az egyenjogúságot okmányok és tankönyvek, ha a gyakorlatban a kárpátaljai magyarok ezt nem tudják kellőképpen érzékelni.”

Netán ezek:

„Hogyan érezze magát megbecsült állampolgárnak az a beregvidéki magyar, aki szülőfalujában (-városában) nem vagy csak alig lát magyar feliratot? (...) Hogy ne idegenkedjék attól, hogy a magyar iskolába járó gyermekének a magyar tanítónőt utó- és atyai nevén kell szólítania, mert az igazgató (aki ugyancsak magyar) a tanfelügyelőségre hivatkozva megtiltotta az „erzsikenénizést”? Hogyan ne érezze magát hátrányos helyzetűnek, ha magyar tannyelvű iskolában szerzett érettségi bizonyítványával egyetemi felvételi során kémiából, fizikából, történelemből stb. nem adhat tudásáról számot azon a nyelven, amelyen tanulta? Hogyan ne érezze sértve magát, ha szülővárosának nevét sem használhatja anyanyelvén? Talán életében nem mondott mást, mint „Beregszász”, de ha – például mint élenjáró munkással – interjút készít vele a területi televízió, figyelmeztetik, hogy mondjon Beregovót. Várhatjuk-e tőle, hogy kötődjön szülőföldjéhez, ha nevén sem nevezheti?”

Ha a fenti passzusok készítetik ily hosszas döntésképtelenségre a pártbizottság illetékeseit, végső soron meg is tudom érteni. Sokkal jobban rettegek azonban attól, hogy cikkem egyik záró gondolata miatt tétováznak. Jelesül: „Erőnk forrása a nemzeti kultúrák szabad fejlődése, amelyeket a testvérnépek és az egész emberiség szellemi tapasztalatai gazdagítanak. Az igazi internacionalizmus, a népek igazi barátsága csak akkor lehetséges, ha mélyen tiszteljük minden nép méltóságát, becsületét, kultúráját, nyelvét és történelmét, ha e népek között széles körű a kapcsolat.” Ezt a két mondatot ugyanis én is idéztem, mégpedig Gorbacsovtól.

*

Peresztrojkácska – mondogatom mostanában. Átalakítás – módjával. Félignyíltság. Mintha még mindig csak réseken át leselkednénk. Mintha a Nagy Brezsnyevi Fal még mindig állna, csak épp lukat ütött rajta az idő. Azelőtt pontosan tudtuk: mettől meddig. Kimért közeink voltak. Jól tudtuk, hol a *netovább*. Most? Oda akarunk sújtani: levegőt bokszolunk. Máskor egy kicsit lépünk, és orrunkat verjük a falba.

Egy nagy szerencsénk van: két irányból bontódik a fal. Innen kisemberek milliói, onnan a legfelsőbb vezetés. Csak túl sok az, ami között van. Olykor úgy járunk, mint amaz anekdota szereplői. Az iskolaigazgató kihirdeti helyettesének: „Holnap napfogyatkozás lesz. Sorakozó az udvaron. Mindenki hozzon magával kormozott üveget. Ha esik az eső, elméleti foglalkozás a nagyteremben.” A helyettes átadja az üzenetet az ügyeletes tanárnak, az egy gyakornoknak, az meg a pedellusnak, aki az osztályokban kihirdeti: „Holnap az igazgató úr napfogyatkozást tart a nagyteremben. Aki az ablaküveget bekormozza, büntetésül esőben fog sorakozni az udvaron.”

*

Amit szeretnénk, azok már nem csak részletek. Nemcsak az, hogy végre a négy városnevet is használja magyarul helyi sajtónk: Ungvár, Munkács, Beregszász és Nagyszőlős ne szóljon a mi szánkából Uzsgorodnak, Mukacsevónak, Beregovónak, Vinogradovnak; nemcsak azt, hogy egyetemünkön egyszer s mindenkorra engedélyezzék a

magyar nyelvű felvételit; nemcsak azt, hogy irodalmi folyóirata legyen az itteni kétszázezres magyarságnak; nemcsak azt, hogy szintisza magyar falvainkban a magyar iskolák ne nyissanak orosz, ukrán osztályt (inkább ezeknek a nyelveknek a magyar osztályokban történő oktatását tökéletesítsék), mert ez fiaink elnemzettelenedését vonja maga után; sőt, még csak nem is azt, hogy az utóbbi években alakult és már meglévő magyarságintézményeket (alkotóközösséget, tanszéket, kiadói szerkesztőségeket stb.) végre fogja össze valami egységes, befolyással is rendelkező szerv, mely hivatalból képviselné a magyar lakosság érdekeit. Nem, az Ukrajnai Magyarok Kulturális Szövetségének létrehozásánál is többet akarunk: azt, hogy mindez természetesen történjék. Hogy ne „kiharcolni”, „kikönyörögni” kelljen mindezt, hanem az illetékesek jöjjenek elébe igényeinknek. Hogy kollektív szükségleteinket ne csak keserű szájjal elégíthessük ki, hanem azzal a biztos tudattal, hogy otthon vagyunk hazánkban. Azt szeretnénk, ha a nyilvánosság palackból szabadult szellemét nem fogdosnák lepkehalóval a pozíciójukat féltő kiskirályok. Ha kimondható, megírható, megjelentethető lenne minden vélemény és aggodalom. Ha a „peresztrojkácska” nem lekicsinylés lenne szánkából, hanem féltő becézés.

Ha ama demokráciaszínűre festett egérfogótól vagy a lepkehaló fejemen is koppintható nyelétől nem kellene tartanom, amikor postaládába csúsztatom a *Mozgó Világ*nak címzett borítékot.

(1988.)

Első megjelenés: *Mozgó Világ*, 1988/11.
Kötetben először: *Kis(ebb) magyar skizofrénia*. Ungvár-Bp, 1993.
Újraközölve: *A hontalanság metaforái*, Bp., 2000.

*Első olyan írásom, amely kisebb vihart kavart. Miközben Magyarországon egyértelműen kedvező volt a fogadtatása (a *Mozgó Világ* után beválogatták a *Látóhatár* című, a magyar sajtó egészéből válogató periodikába; akkoriban, ha jól emlékszem, Czine Mihály szerkesztette), aközben itthon akár komolyabb „bajom” is lehetett volna belőle. Ekkoriban még valamilyen külön engedélyhez volt kötve a „külföldi” publikálás, elvben nem lehetett szovjet állampolgároknak kéziratokat csak úgy küldözgetniük, ez szankciókat vonhatott volna maga után. Többek között erre hivatkozott Szabó Béla, a Kárpáti Igaz Szó akkori megbízott főszerkesztője, amikor behívatott. Akkor én (apám, a főszerkesztői tisztet 1987-ig betöltő Balla László nyugalomba vonulása után) másfél évig a lap félállású főmunkatársa voltam (az *Új Hajtás* c. kulturális melléklet szépirodalmi anyagain szerkeszttem). Főnöki szigorral próbált sarokba szorítani, mindenfélét a fejemhez vágott, a laphoz való hűtlenséggel, sőt, halottgyalázással vádolt (mivel az időközben fiatalon elhunyt korábbi főszerkesztőt, Behun Jánost – egyébként jó barátomat – is említtem a cikkben, és Szabó szerint negatív szerepben tüntetem fel.)*

*Felszólított, hogy vonjam vissza a cikkemet, azaz írjak helyreigazítást a *Mozgónak*, és azt a KISzó is leközi. Ha erre nem vagyok hajlandó, nagyon megüthetem a bokámat.*

De nekem addigra az írói siker és az igazmondás mámora jócskán meghozta a bátorságomat, nem hagytam magam megfélemlíteni. Olyan nagyon vesztetni valóm sem volt, tankönyvkiadói munkahelyemet már otthagytam, egyetemi tanulmányaimat is megszakítottam, szabadúszó szerettem volna lenni és saját lap alapításának a tervét dédelgettem. A KISzó vaskalapos vezetésével tehát nem számítottam hosszú távú együttműködésre.

A fenyegetésre válaszul megkérdeztem, ugyan mit kellene visszavonnom, mondaná már meg, van-e egyetlen hamis, valótlan tény a cikkemben. Erre azzal válaszolt, hogy eleve rosszindulatú az egész írás tendenciája. Hamis tényállítás tehát nincsen benne? Hát... nincsen, de a helyzet bemutatása... Aztán azt kérdeztem, hogy ha a cikkben emlegetett és idézett írásom sem jelenhetett meg idehaza, akkor vajon a Peresztrojkácska közlésre kerülhetett volna-e? Nem, semmiképpen, még csak az kéne! Hát ha itthon nem lehet kimondani az igazságot, akkor miért csodálkozik, hogy... Harmadikként pedig azt mondtam: az írásom egyrészt vitathatatlan (általa is valósnak elismert) tényeket tartalmaz, másrészt a véleményemet közlöm benne. Az utóbbival lehet vitatkozni. Ha neki vagy bárki másnak ellenkező a véleménye, írjanak vitacikket, küldjék el a

Mozgónak vagy jelentessék meg idehaza, de ne hatalmi szóval akarják azt kicsikarni, hogy én magam cáfoljam magamat. Leszállt rólam (és vélhetőleg fel sem jelentett), de ettől kezdve már csak az alkalmat vártam, hogy felmondhassak.

A másik konfliktus a személyében bírált Veress Gábor járási párttitkárral alakult ki: ő meg apámat hívta fel telefonon és kérte számon rajta fia tettét (úgy is, mint „a család barátja”). De Csanádi Györggyel, a beregszászi pártlap főszerkesztőjével tovább is mentek. Akciót is indítottak ellenem: a Vörös Zászló munkatársait (akkoriban Dalmay is még ott dolgozott fordítóként) arra kötelezték, hogy elítélő véleményt írjanak a Peresztrojkácskáról. A kedves kollégák féltették az állásukat – hát megírták az írást kárhóztató kritikájukat; holott én éppen az ő igazukat védtem főnökeikkel szemben. Ez kicsit fáj, de túltettem magam rajta. Egyedül Györke László vállalta, hogy kiáll mellettem. Igaz, ő nem sokkal ezután már Nyíregyházán lett újságíró...

Óvatosék

Óvatosék

Filológiai értekezést érdemelne az a sokszínűség, az a leleményesség, amellyel a kárpátaljai magyar írók és zsurnaliszták vidékünk földrajzi neveit az utóbbi évtizedekben körülírták, lehetőség szerint megkerülve ezzel falvak, városok, folyók ukrán vagy orosz nevének a használatát.

Nemrég a kezembe került egy kézirat, amely mindössze 5-6 évvel ezelőtt keletkezett. A kárpátaljai magyar költő „Az Ung télen” címet adta versének. Ez szigorú szerkesztői tollal át van húzva, s a helyébe ez került: „A téli folyó”. Azt persze a szerkesztő is tudta, hogy „Az Uzs télen” magyar vers fölött irtózatosan festene, ám a magyar folyónevet nem vállalhatta, ez ugyanis kiváltotta volna az Illetékes Elvtársak rosszallását, ami nem önmagában lett volna veszélyes, hanem azért, mert a címen keresztül a vers, a versen keresztül a szerző, a szerzőn keresztül pedig a *kárpátaljai magyar irodalom egésze* válhatott volna gyanússá, kifogásolhatóvá a hatalmi pozíciókban oly biztosan ülők szemében, s a lap gazdáiként – a helyi párt- és tanácsai szervek orgánumáról van szó – dönthettek volna úgy: a Kárpáti Igaz Szó ezentúl egyáltalán ne közöljön verset, szépirodalmat. Ekkora kockázatot nem érdemelt az Ung-Uzs „mikrofilológiai” kérdése. A magyar folyónév helyett maradt metonimikus megkerülése: folyó.

Erdekes, hogy ez a folyónév volt egyben az, amelyet legkorábban megérintett az enyhülés szele. Előbb egy-egy cikk belsejében jelent meg magyar névvel, majd – mert az illetékesek nem szóltak érte – akár címben is előfordulhatott.

Mindez akkor történt, amikor A MAGYAR HELYESÍRÁS SZABÁLYAI-nak 11. kiadása elért hozzánk, benne olyan (sokak szemében legalábbis) vérlázító változtatásokkal, mint például az, hogy a nagy októberi szocialista forradalom dicső neve csupa kisbetűvel írandó. Nem büntetésből, mint Nemeceké, hanem azon egyszerű oknál fogva, hogy a történelmi események neve így használandó, s a Lenin vezette revolúció írásmódjának eddigi kivétel volta szűnik meg csupán.

Még azonban mielőtt a helyi magyar sajtó „önkéntesen” és önkéntesen áttért volna erre az írásmódra, összeült egy helyesírási bizottság: egyetemünk magyar tanszékének tanárai, szerkesztőségek vezetői, a pártbizottság képviselői, és meghányták-vetették a dolgot, egyúttal megvitatta a magyar helységnevek kérdését is. Kompromisszumos megoldás született: a magyar falvak neve használható magyarul – de a forradalom marad nagybetűs. Továbbra sem írható le magyarul az, hogy Ungvár, Munkács, Beregszász, Nagyszőlős.

Ezután figyeltem fel az újságírók leleményességére. Azokéira, akik a korábbi szigor lazulását élvezve már megkérdőjelezték az idegen névhasználatot. Ha megkerülhető volt, akkor nem írták le azt, hogy Uzsgorod, Beregovo, Mukacsevo. Ungvár ettől kezdve lett mind gyakrabban „területi székvárosunk”, „a területi központ”, „vidékünk közigazgatási centruma”, vagy nemes egyszerűséggel: „az Ung-parti város”. Beregszász: „a Bereg-vidék központja”, „járási központunk” (az ottani sajtóban), vagy a fenti ötlethez hasonlóan: „a Vérke-parti város”. Hogy egy komikus példát is említsek: egyik kollégánk a május elsejei felvonulásokról beszámoló cikkben Munkácsot – nem kis derűtségünkre – „Latorca-parti metropolisznak” nevezte.

Zsonglörködtek a szépírók is. Vidékünkön játszódó novellák, regények születtek az elmúlt évtizedek alatt – helységnevek említése nélkül. Ám ebből a kényszerűségből – mint egy magyarországi kritikusunk meg is jegyezte – erény kovácsolódott: a tájleírás pontosságát, a vidék ábrázolásának intenzivitását, hiteles megjelenítését teremtettük meg – néven nevezése helyett.

Környezetemben egy szaporodó családra figyeltem fel mostanában. Közös nevük: Óvatosék. Régi, ősi család, s a természetes szaporulaton kívül most azzal is magyarázható létszámuk rohamos növekedése, hogy – divatos névvé válván – sokan erre magyarosítják korábbi családnevüket. Főleg rengeteg Éber vált napjainkban Óvatossá. Aki korábban arra figyelt, hogy *nehogy*, az most arra int: *talán még nem*. Itt a *még* esik legnagyobb hangsúllyal, akkorával, hogy a *nem* szinte eltörpül mellette, mintha ott sem volna. Csak épp, szerényen, mégis ott van.

„Talán még nem jött el az ideje” – halljuk tőlük, mintha az idővel oly személyes, oly közeli kapcsolatban lennének, hogy eljövételéről biztosat állíthatnának.

Közben nem veszik észre, hogy az idő átnyargal rajtuk, s hogy mit *ne*, s mit *igen*, azt többé nem tudják úgy porciózni, időzíteni, mint Éber korukban.

Érdekes, hogy nemcsak az Éberek változtatnak mostanában nevet, hanem a Bátorok is. Ők, akik apró, de jól irányzott ütésekkel már akkor rombolták a *létező* falat, mikor túloldaltól még nem hallatszott döngetés. Most céljukat veszítve állnak a romokon, egy táborban bizonyulván azokkal, akik hosszú évtizedekig a legelszántabb falvédők voltak.

Állnak a romokon és leeresztik öklüket. A távolibb, nagyobb, kikezdehetlenebb *klasszikus* fal részint messze van, részint meg: épp annak a nagynak a nevében rombolódott le a kicsi. Saját platformjuk ellen csak nem hadakozhatnak. Felveszik az Óvatos nevet, s jól megértik egymást azzal, aki Éberből vált névrokonukká.

Amire azonban számítani nem lehetett korábban: a faldöntés előtti Óvatosok – talán sokallván a velük egynevűeket – Bátorokká válnak váratlanul, régi és új Éberek nem kis ijedelmére.

*

Frissen kiadott orosz nyelvű Kárpátalja-térkép van előttem. A helységnevek „természetesen” orosz formájukban szerepelnek rajta. De egyes vasútállomások neve...

Aligha tévedek, ha úgy gondolom, egyedi kelet-közép-európai csodabogárral állunk szemben, torzságában egyszerre megejtő és nevetséges képződménnyel. Mert az még hagyján, hogy Eszenyt – a községet – Javorovóként tünteti fel a térkép, hiszen ez a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa által szentesített neve (akkor is, ha határában nincs túl sok jávorfa); az viszont már kissé fura, hogy a Javorovónak keresztelt Eszeny községhez legközelebb eső vasútállomást *Eszenyként* nevezi a térkép. Azaz a vasútállomás egy hivatalosan nem létező falu nevét viseli. Ha lehet még cifrább példa: Bátyú község orosz neve: Uzlovoje. Vasútállomásának neve viszont nem Bátyú, nem Uzlovoje, hanem a Bátyúból szlávósított alakzat: *Batyevo*.

Íme, a történelem torz vigyora – egy friss térképen.

*

1989. február 26-án megalakult a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség. Öntevékenyen, alulról jövő kezdeményezésre, minden állami támogatás nélkül. Kis túlzással: annak ellenére. Az első olyan alakulat szűkebb pátriákban, amely egy leendő tömegszervezet igényével lép fel, s amely alapítólevelében leszögezi: az anyanyelv mind szélesebb körű használatáért, a nemzeti hagyományok teljes felvállalásáért száll síkra, s ezen túl: az ezzel kapcsolatos *érdekek védelméért*. Az érdekvédelem pusztán kinyilatkoztatása egyenértékű annak deklarálásával, hogy a hivatalos szervek ezeket az érdekeket nem képviselik megfelelően.

Az esemény hosszabb részletezést, céljai alapos ismertetést érdemelnének. E helyütt az alakuló nagygyűlés egyetlen epizódját eleveníteném fel. A szervezet alapszabályának jóváhagyása után valaki felvetette a közönség soraiból: szeretné ezt az

elfogadott okmányt a helyi magyar sajtóban viszontlátni. A gyűlés elnökségének egyik tagja – Dupka György – nekiszegezte a felröppent kérdést az illetékesnek: a Kárpáti Igaz Szó helyettes főszerkesztőjének, Szabó Bélának (főszerkesztője ekkor a lapnak – Behun János halála óta – még nem volt).

A kérdés némileg provokatív. A szövetség ugyanis egy olyan szót hord nevében – „kárpátaljai” –, amely a helyi magyar sajtó számára tabu. Csakúgy, mint az alapszabályban természetesen magyarul megnevezett székhely: „Ungvár”. Ha az illetékes beleegyezik a közlésbe, nyilvánvaló, ennek a két szónak eredeti formájában kell megjelennie.

A válasz igen volt.

S pár nap múlva – négy évtized óta először – e két szó ott büszkélkedett az újságban, a megalakult szövetség első fegyvertényeként.

*

Amire számítani nem lehetett: az Óvatosok – talán sokallván a velük egynevűek szaporodását – Bátorokká válnak váratlanul. Azt mondják: igen. És tartják magukat szavukhoz.

Az alapszabály megjelenésekor, s utána pár napig még az újságcikkekben továbbra is Uzsgorod, Beregovo stb. szerepelt, furcsa ellentmondásként. A lap március 8-ai számában „váratlanul” feltűntek a magyar városnevek. Március 10-én pedig már az impresszumban is így szerepelt: „Szerkesztőségünk címe: Ungvár...” Amit alig hitt bárki is: a magyar városnévhasználatra a szerkesztőség a területi pártbizottság megkérdezése nélkül tért át.

Kétszázezer magyar és negyvenezer lapelőfizető nagy meglegedésére.

*

Ha az Éberek ideje nem járt volna végleg le, s legtöbbjük nem lenne ma már Óvatos: félhetnének attól, hogy a magyarul használt városnéven keresztül maga a Kárpáti Igaz Szó, a Kárpáti Igaz Szón keresztül pedig a *kárpátaljai magyarság egésze* válik gyanússá. De most már a mindenkori illetékesek is félnek ilyen „logikai implikációktól”. Talán – Óvatosok lévén – attól tartanak, ha *most* engednék meg maguknak azt a politikai luxust, hogy irredenta vagy nacionalista jelzőkkel illessék a jogos nemzetiségi követelések érvényesítőit, akkor a pártbizottság csinovnyikain keresztül a helyi apparátus egésze, a helyi apparátuson keresztül maga a párt, a párton keresztül pedig a *peresztrojka egésze* válna megkérdőjelezetté a kárpátaljai magyarság szemében.

Az új szelekkel ugyanis az implikáció iránya is megfordult.

*

Sokszínű, nagy család. A sok névváltoztatás ellenére a régi Óvatosok is tartják még pozícióikat. Ők azok, akik minden történelmi szituációban indokoltnak érezték magatartásukat, s most is a bölcs kivárás álláspontjára helyezkednek. „Még nem jött el az ideje”, dűnnyögik fontoskodva. És úgy döntenek, hogy a hatáskörükbe tartozó területen minden csak óvatosan történhet. Vagy sehogy.

Így esett meg, hogy a többi sajtóorgánumtól – Kárpáti Igaz Szó, Vörös Zászló – eltérően a Kárpátontúli Ifjúság, a területi Komszomol-bizottság lapja nem tért át a magyar névhasználatra. Ugye váratlan – épp a legfiatalabbaktól – ez a megfontoltság? Mint ahogy váratlan volt az is, hogy néhány nappal a többi lap át- és *meg*térése után, így jelent meg benne egy verscím: „A KOBZOS UZSGOROD FELÉ TART”. Alighanem a *nagy ukrán*

költő, Petőfi kortársa, Tarasz Sevcsenko (akihez az említett vers szól) csodálkozna a legjobban egy szomszéd nép nyelvének ily rút megcsúfolásán.

(1989. március)

Megjelent: Forrás, 1989/7. Apró javításokkal.
Kötetben először: *Kis(ebbségi) magyar skizofrénia*. Ungvár-Bp, 1993.

Ma már csak mosolyogni lehet azon, mennyire fontos volt számunkra a magyar névhasználat. A kiadói, tankönyvkiadói, rádiós-tévés és lapszerkesztőségek évtizedeken (!) keresztül játszották a „húzd meg – ereszd meg”-et a hivatalos hatóságokkal hol a személynevek magyar használatáért, hol – és leginkább – a magyar toponimákért. A kétnyelvű feliratokat és helységnévtáblákat sokáig a nemzetiségi jogok netovábbjának gondoltuk, és jól emlékszem, valóban áttörésnek éreztük, amikor a magyar nyelvű sajtó először részben, majd teljesen áttért a magyar névhasználatra.

Korábban egyfajta óvatos ellenállásnak számított például az a főleg értelmiségi körökben elterjedt szokás is, hogy a szülők lefordíthatatlan nevet adtak gyerekeiknek. Míg ugyanis az Istvánokat, Józsefeket, Erzsébeteket óhatatlanul Sztjepánoknak, Joszifoknak és Jelizavetáknak anyakönyvezték, addig a Zsoltokkal, Csabákkal, Rékákkal ilyesmit nem lehetett megtenni. Mindnyájunk fájdalmas tapasztalata volt az is, hogy személyi okmányainkban a cirill betűkkel és az atyai névvel megtoldott nevünk még akkor is eltorzult, ha nem fordították le a keresztnévünket (a h betűt pl. g-ként írták át, és persze az ékezetes magánhangzók is elsikkadtak). Egészen furcsa esetek is adódtak szép számmal. Előfordulhatott, hogy a csehszlovák időben született, és ezért Jiřínek anyakönyvezett Hegedűs György szovjet időben született ugyancsak György fiát Jurij-ként írták a születési okmányokba, így aztán ifj. Hegedűs György neve hivatalosan így festett: Юри́й Ге́гедюш, vagyis Jurij Jirzsijevics Gegegyus.

Közös sorsverésben

Közös sorsverésben

*Ami neked úti élmény,
nekünk az sorsunk.*

A kisebbségi lét kétszeresen kisebbségi. Kisebbségben élünk az államalkotó nemzethez képest, és kisebb része, töredéke vagyunk anyanemzetünknek, a magyarságnak is. Kisebbségi lét: kétszeres mostohaság.

És mégis: vannak szépségei. Vannak, mert addig igazgatjuk magunk alá a szöges matracot, míg elviselhető fekvés nem esik rajta, s míg pihepuha ágynak nem érezzük álminkban. Vannak szépségei, mert a közös sorsverésben közelebb hajlik lélekhez a lélek, s ami kint hiányzik, azt bent talán megtermi a szükség.

*

Társaságban ülünk, valahol Magyarország köldökén. Valaki hosszasan, szörnyülködve meséli kárpátaljai utazásának tapasztalatait. Többen hitetlenkednek, elképedve fogadják az előadást. Csodálkozást, döbbenetet, szánalmat kifejező indulatszavak röppennek fel. Az előadó elhallgat, és ő a nap hőse: mit ki nem állt, hogy megnézhesse a munkácsi várat, hogy felmehessen a vereckei hágóra.

Miután learatja az elismerést, odasandít ránk; igazolást vár: ugye, ilyen a helyzet nálatok.

Társam halkán csak ennyit szól: „Ami neked úti élmény, nekünk az sorsunk.”

*

Kárpátalja: kétszeres peremvidék.

A vonalon, amely az alföldi részt a dombostól-hegyestől elválasztja, húzódik a magyarság etnikai és nyelvhatára (nagyjából az Ungvár–Munkács–Nagyszőlős-tengely mentén). Nyelvhatáron élni: őrhelyet védeni.

Kárpátalja: kétszeres peremvidék. A lassan összeomló, de kereteit még mindenáron fenntartó Szovjet Birodalom legdélnyugatibb periferiája. Moszkva kétezer, Kijev nyolcszáz, de a legközelebbi nagyváros – Lemberg – is kétszázötven kilométerre esik Ungvártól. Nyíregyháza és Kassa százra sincs. Évtizedekig mégis messzebb voltak Vlagyivosztoknál is.

*

1987 decemberére öt kárpátaljai író mindig emlékezni fog. Ekkor történt meg először, hogy mint magyar írók (és nem szovjetek!) meghívást kaptunk Nyíregyházára, mi több: sikerült is átmennünk. Útlevelünket az utolsó pillanatban kaptuk meg, a területi (megyei) pártbizottság propagandatitkárának jóváhagyása kellett hozzá. Egyikünk majdhogynem beköltözött a Nagy Házba, s egy buldog szívósságával ragadt rá az illetékesekre. Magas beosztású pártfogónk telefonvonala szinte felizzott, míg érdekünkben közbenjárt. Mire az engedély megvolt, a rendőrség útlevélosztálya rég bezárt (másnap hajnalban kellett indulnunk). És amiben már nem bízunk: sikerült épületet, szobát, páncélszekrényt kinyitattunk, és már napokkal korábban kiállított, érvényesített útlevelünket megkapnunk. Egy évvel előbb ez még lehetetlen lett volna.

Másnap ott álltunk a nyíregyházi színház és a magyar rádió mikrofonja előtt. A hangfelvétel híven őrzi meghatódottságunkat. És nemcsak azért, mert előadásunkat egy Ratkó József-sorral fejeztük be („Egyforma szó a szánkban”), hanem mert volt köztünk, aki – harmincévesen – akkor lépett át először államhatárt. Külföldön volt, és mégis hazaérkezett.

Alig pár hónappal később, 1988 tavaszán történt. Vásárosnaményből érkeztünk, ahol „kisebbségi magyar író” minőségünkben immár másodszor szerepelhettünk az anyaországban. Egyik kollégám a sugárút, másik a Minaj utca felőli oldalon próbált taxit fogni, én meg ott álltam Ungvár legnagyobb szállodája, a jó hangzású Zakarpatye előtt mindhármunk csomagjait őrizve. Egy zöld Volga lassú komótossággal állt be a parkolóba – no, ez sem taxi! –, s a volánja mellől kiszálló fiatalember széles mosollyal közeledett felém. Előbb engem is mosolyra csábít az öröm: ezzel most hazavitetjük magunkat; majd rám is fagy a vigyor: úristen, ki lehet ez, ugyan honnan ismerhetjük egymást. Várom, hogy megszólítson, mert azt sem tudom, melyik nyelven kellene üdvözölnöm.

– Szervusz – szólt magyarul, s bár sebesen visszaszervuszolok, meglátszhat rajtam a bizonytalanság. – Nem ismersz meg?

– Ha a nevedet megmondod, biztos beugrik... Tudod, az arcmemóriám...

– Pedig sokszor találkoztunk. Ott voltam minden évnyitó rendezvényeteken.

Évnyitó rendezvényeink: a József Attila Irodalmi Stúdió műsoros estjei. Minden januárban összegyűltünk szinte valamennyien, az a 25-30 tollforgató, aki Kárpátalján ilyen-olyan szinten a magyar szót művelte, csatlakoztak családtagjaink, barátaink, kollégáink: mérnökök, tanárok, egyetemisták... Voltunk néha százan is, kis túlzással: a kárpátaljai magyar értelmiség színe-java. Ilyenkor kicsit többet megengedtünk magunknak, mint máskor, elhangzottak olyan versek, monológok, paródiák, amelyek akkor nyomtatva még nem láthattak napvilágot, vagy egy-egy pikánsabb poén miatt (ekkoriban még nem volt szemérmesebb a szovjet sajtónál), vagy mert olyasmit próbáltak megfricskázni, amivel nem volt ildomos élcelődni; meg aztán egy-egy jelenetet is előadtak alkalmi színészeink, s netán ezek szereplőiben is magára ismerhetett néhány hatalmasság: művelődési szakelőadó, helyettes főszerkesztő, kolhozelnök, ne adj’ isten pártbizottsági referens.

– Minden évnyitó rendezvényünkön? Most, a legutóbbin is?

– Nem, azon nem, pedig a meghívót is megkaptam, de...

A legutóbbi: ez már igazi botrányt kavart. Történt, hogy a picikét szabadabban fújdogáló szelektől felbátorodva magyarországi vendéget hívtunk, Dinnyés József dalénekest, aki ekkor már legalább tucatnyi verset megzenésített kárpátaljai magyar költőktől. Meghívtuk: jöjjön el, daloljon nekünk. De Jóska, ha picit felönt a garatra – s ezt akkor meg is tette –, szívesebben politizál, mint énekel. Ungváron is hol szellemes, hol laposabb poénokkal fűszerezett pamfletet rögtönzött, megadta a magáét a trianoni határoknak, a Vörös Hadseregnek, a helységnév-átkeresztelőknak, a béketábor egészének – de különösen Ceaușescun verte el a port, elmondván, hogy ezt ő ki sem tudja ejteni, legfeljebb a tizedik emeletről, és végig „Csaó”-nak „becézte”.

A hivatalos elvtársak habzottak a dühtől: így kigúnyolni mindent, ami szent: felszabadító dicső hadsereget, nagy orosz nyelvet és a virágzó szovjet-román testvériséget. Jóskát szégyenszemre lehívták a pódiumról. És hiába folytatódott most már békésebb hangnemben a műsor, mindenki arra gondolt: vajon mi lesz most, bekísérik-e Jóskát egy erre hivatott helyre, kirúgják-e állásából vendéglátóját; betiltják-e a magyar lapot, vagy csak az irodalmi stúdiót oszlatják-e fel.

Alig hittük: semmilyen komolyabb baj nem történt, a műsor szervezői és Dinnyés vendéglátója – mert Jóska magánmeghívóval érkezett – megúsza dorgálással, pár hét alatt minden elcsitult. Nem tudtuk, melyik illetékes jóindulatának köszönhattuk a retorziók elmaradását, csak tippelhettünk, ki lehetett ezen az estén a hivatalos informátor (mert hogy ekkora rendezvényen lennie kell ilyennek, abban nem kételkedtünk), hisz régi ismerősünk,

I., akit már annyira megszoktunk, hogy meghívót is szoktunk küldeni neki, ezúttal nem tisztelte meg jelenlétével társaságunkat.

I., hát persze! Ő áll itt előttem, még mindig szélesen mosolyogva! Örül, hogy végre felismertem, barátságosan veregeti vállamat, és úgy, hogy alig veszem észre, kérdezgetni kezd.

– Érkezel vagy indulsz?

– Érkezem.

– Messziről?

– Odaátról. A Beregi Ünnepi Héten voltunk, most először innen is.

– Hát persze, most már lehet... És jó volt?

– Igen. Színházi előadások, szavalóverseny, tanácskozás.

– Tanácskozás? És a téma?

– Izgalmas: Közösségeink a múltban és ma.

– Te is hozzászóltál?

– Hogyne.

– És miről beszéltél?

– Az itteni magyarságról. Eredmények, gondok...

Az utolsó szóra megrándult az arca. És én most kapok észbe: hisz ez majdnem kihallgatás. Tűnődöm: vajon véletlenül fordult-e ide ez a zöld Volga. Vajon nincs-e I. íróasztalán máris ott az én tegnapielőtti hozzászólásom teljes szövege?

– Gondok?

– Igen. – No, csak okosan! – Lehetne több iskolánk, nincsenek óvodáink, alig látni magyar feliratokat, szűkös a könyvkiadás, nincs irodalmi lapunk...

– Értem. És szerinted mi lenne az a nagy lépés, ami ezeket a gondokat megoldaná?

– Egyetlen lépést aligha tudok.

– De, de! Olyasmire gondolok, ami talán egy csapásra...

És ekkor szörnyű sejtelmem támad: ez az I. alighanem pontosan tudja, milyen okmány lapul otthon az íróasztalom legalsó fiókjába elzárva, talán még azt is, kiknek az aláírása szerepel rajta. „Egy csapásra”... Milyen ügyesen provokál. Biztos, hogy beadványunkra céloz.

Beadványunkra, amelyet be sem adtuk. Beadványunkra, amelyben autonómiát kérünk a kárpátaljai magyarságnak...

Akkor már fél éve latolgattuk egy ilyen kérelemnek a lehetőségét. D. barátom jogászokkal tárgyalt bizalmasan, adatokat gyűjtött, érveket rendszerezett. Aztán nagy titokban megfogalmaztuk a beadványt, és bizalmasan kérdeztük legszűkebb baráti körünk tagjait: aláírnák-e. Nem is nagyon csodálkoztunk azon, hogy ezt alig húszan merték vállalni. A kész szöveg hat példánya elindult az aláírók közti körútra; ám akadt, aki nem írta alá, bár korábban igent mondott, ketten pedig, akik már alá is írták, másnapra visszavonták a beleegyezésüket. Miattuk újra kell gépelni az okmányt.

Itt tartunk, amikor leáll az akció: a szervezők meghívást kapnak Vásárosnaménybe, a Beregi Ünnepi Hét rendezvényeire. D-vel megbeszéljük: az okmány egy aláíratlan példányát „átcsempésszük” a határon, hogy a budapesti Magyarágkutató Intézet archívumában mindenképp meglegyen. Az indulás előtti este D. mégis leállítja a dolgot: be sem adott beadványunk híre máris illetéktelenek tudomására jutott, állítólag nagy a felháborodás, de erről csak bizonytalan információk szivárogtak ki; mégis jobb, ha itthon hagyjuk.

És most itt ez az I. mosolyogva azt kérdi, mi lenne az az egyetlen jelentős lépés... Ha mernék cinikusan szemtelen lenni (nem merek), azt mondanám: vissza kell csatolni Kárpátalját Magyarországhoz. De nemhogy erről, még az autonómiáról sem merek szólni, tétován így hárítom el I. számonkérését:

– Talán egy olyan szervezetre lenne szükség, amely kizárólag nemzetiségi problémákkal foglalkozna. Legalább ez nem terhelné a tanácsot, a pártot... – és a KGB-t, gondolom még hozzá.

– Ez szerinted elegendő lenne?

– Nem, de jobb nem jut eszembe.

– No jó, szervusz, most mennem kell. – Nézem, ahogy visszaül kocsijába és elhajt. Tűnődöm, várok. Megtapogatom az útlevelemet, amelyet rövidesen le kell adnom. Vajon visszakapom-e újra, ha utazni szeretnék? Vajon be merjük-e adni ezek után a beadványt? És lesz-e foganatja? Egyáltalán: lesz-e valami ebből a peresztrojából, ha még mindig ennyi a félelem: bennünk is, bennük is.

1988 tavaszát írjuk ekkor. S ha ott, a Zakarpatye szálló előtt valaki azt mondja nekem akkor, hogy másfél éven belül az első kárpátjai magyar folyóirat főszerkesztője leszek, s ennek második száma majd terjedelmes összefoglalót ad a nyilvánosan zajló autonómia-vitáról – bizonyosan betegesen optimista, naiv embernek gondolom. Ha meg azt is hozzáteszi, hogy addigra a jegyrendszert is bevezetik Kárpátalján, egyszerűen örülnek nézem.

Pedig aki akkor ezt jósolja, látnoki tehetségű. Mert színigaz, hogy mára beszélhetünk, írhatunk szinte mindenről, az autonómia, sőt ama szörnyű hangzású visszacsatolás sem számít tabunak, csak épp lassan bélyegalbumot is hordani kell a vásárláshoz: abban van a szappan-, cukor-, mosópor-, bor-, pálinka-, és benzinjegy. De lassan a jegy is hiába: dohányáru már jegyre sincs. Ugyanakkor hiánycikké vált a jegy is: nyomdai kapacitás és papír hiányában nem készül elegendő, az arra jogosultak hiába igénylik. Talán megoldás lehetne, ha a jegyet is jegyre adnák...

Egy biztos: minden eddiginél igazabbá vált a még 1986-ban, az átalakítás hajnalán felröppent vicc:

Kutyáéknál is megvolt a peresztrojka. Kérdezi egyik blöki a másikat, önáluk hogyan zajlott.

– Minden simán ment. A Gazdi egy méterrel hosszabb láncot tett a nyakamba, közben, mintha véletlenül tenné, a csontos tányéromat két méterrel arrább rúgta. Viszont ugathatok, amennyit bírok.

*

Perifériák átka: a hasznos központi utasítások lassan, több közbülső állomáson megszűrődve-eltorzulva érkeznek a birodalom peremvidékére. Hiába hirdeti meg Gorbacsov Moszkvában a nagy átalakítást, Kárpátalján egy-két évig lényegében semmi sem történik.

Talán az első, amit tapasztaltunk: a külföldi utazások megkönnyítése.

Aki korábban utazni akart, hónapokat szánt az útlevel megszerzésére. Meghívót kért, lehetőleg közeli rokontól, ennek felmutatásával űrlapot kaphatott, amelyet azonban egyszerűen képtelenség volt hibátlanul kitölteni. Az éles szemű hivatalnok mindig talált benne hibát, s visszadobhatta. De be kellett szerezni még számtalan okmányt, pl. a házastárs hozzájárulását párja külföldi utazásához, a munkaviszony igazolását, a lakbizonylatot, valamint az erkölcsi bizonyítványt, más szóval jellemrajzot, amelyet a kárpátjai magyarok leginkább „harasztikának” becéznek (az orosz „harakterisztika” szóból), erre négy-öt aláírást és pecsétet kellett tételni (kisfőnök, nagyfőnök, káderosztály, szakszervezet, párt, komszomol). Rézkígyója is volt a jellemrajznak: szerepelnie kellett benne három olyan kulcskifejezésnek, amelyek hiányában egyszerűen nem számított érvényesnek. Ezek: „politikailag felkészült”, „erkölcsileg állhatatos”, „ideológiailag kipróbált”. E három kíváncsi – gondolom – leginkább egy marxista-leninista egyetemet frissen végzett kémelhárító politikai tiszt tudott megfelelni, e kifejezések ugyanis mintha azt feltételezték volna, hogy a baráti szocialista országba utazónak szünet nélkül agent provocateuröktől

kellene tartania, és még súlyos kínvallatások közepette is a világ legszebb országának kellene mondania a Szovjetuniót. Egyes munkahelyek komolyan is vették a jellemrajz kitételeit, a delikvenst berendelték pofafüldőre (ennek is van magyar népetimológiai beceneve: „szóbeszéd” – az orosz „szobeszedovanyije” – beszélgetés szóból), és ha például nem tudta, hogy hívják a szovjet külügyminiszter-helyettest vagy az üzbég első titkárt, akkor politikailag felkészületlennek minősítették, és nem adtak jellemrajzot.

Ha azután minden együtt volt, befizetési elismervény, meghívó, űrlap, ilyen-olyan igazolás, hat darab szigorúan 4×6-os és kizárólag matt papírra készült nyakkendő fénykép, akkor már csak azért küldte el a hivatalnok az embert, mert nem hozott magával egy saját nevére megcímezett borítékot, amelynek a belsejébe majd a hatóság belebélyegzi (!) az utazási kérelem elfogadását vagy elutasítását.

Erre olykor két-három vagy több hónapot is várni kellett, és gyakori volt az elutasítás: túl távoli a rokonság (esetleg bekérték a meghívott és a meghívó keresztlevelét, mert kételkedtek a rokonság valóságában), vagy így érveltek: „maga tavaly már meglátogatta a nagynénjét, az idén jöjjön ő”, avagy ennél is egyszerűbben: „nem láttuk be az ön utazásának a szükségességét”. Ha meg pozitív volt a döntés, és az ember rohant volna az útleveléért, még mindig érhettek meglepetések: kérték a katonai parancsnokság elismervényét, amelyben igazolják, hogy az utazni vágyó távolléte idejére a parancsnokságon letétbe helyezte a katonakönyvét.

Mindez valóban megváltozott még a peresztrojka kezdetén: a hivatalnokok liberálisabbak lettek, elnézték, ha az űrlapon volt egy-két javítás (olyan szentségtörésről is hallottam, hogy valakinek megengedték: kézzel javítson bele a géppel írt szövegbe!), megszűnt a jellemrajz, a számtalan igazolási kötelezettség. Épp csak az útlevéligénylők száma nőtt meg oly mértékben, hogy elfogyott az űrlap, elfogyott az útlevélnyomtatvány, hatalmasra nőttek a hivatal előtt a sorok, emberek ott éjszakáztak, hogy másnap bejussanak...

Aztán megnyílt a kishatár menti forgalom, negyven éve elszakított rokonok borultak egymás nyakába, ungváriak jártak át sörözni vagy strandolni Nyíregyházára... Csak épp „elfogyott” közben a forint, kimerültek a keretek. Előbb csak korlátozták a pénzváltást, majd teljesen beszüntették. Utazhatsz, kárpátjai magyar, de rubeledért egy huncut forintot sem kapsz. Felüti fejét a feketepiac, családi és baráti szálak helyett az üzérkedés kötelékei szövődnek erőse.

Közben „megindul az ország”, mindenünnen autók és utasok érkeznek a Csap–Záhony határátkelőhöz, 4-6 kilométeresre nőnek a sorok, olykor három teljes nap kell az átjutáshoz...

Aztán ez év nyarán a szovjet fél egyoldalúan megszünteti a kishatár menti forgalmat.

A szomszédolni vágyó atyafiakat *visszafordítják* a határról, miközben – állítólag – a peresztrojka *visszafordíthatatlan*.

*

A kárpátjai magyarság lassan, nehezen talál magára a demokratizálódás első éveiben. Sok a régi beidegződés, a félelem. Az idősebbek még jól emlékeznek arra, milyen gesztussal ölelte a keblére a szovjet rendszer az itt élőket: 1944 novemberében gyakorlatilag a teljes munkaképes magyar férfilakosságot deportálták. Emlékeznek az ötvenes évek féktelen diktatúrájára, az erőszakos kollektivizálásra, papok elhurcolására... Azt pedig már a középnemzedék is fel tudja idézni, milyen rövid életűek voltak a hrucsevi reformok, és az akkori demokratizálódás milyen hamar megfeneklett a brezsnyevi lágy despotizmus zátonyán.

Lassan mégis elkezdődik valami. Egyre többen, egyre gyakrabban vetik fel különböző fórumokon, hogy anyanyelvi oktatásunk, művelődésünk terén volna még mit tenni; hogy a magyar falvakban nincsenek magyar feliratok; hogy zavar mutatkozik a fiatalok identitástudatában stb. E témák egyre nagyobb nyilvánosság elé kerülnek, mígnem a sajtó – elsőül a Kárpáti Igaz Szó – is felvállalja. Máig tartó nyilvános vita kezdődik a lap hasábjain a nemzeti önismeretről, a két- és háromnyelvűségről, nemzeti értékekről, később az autonómiáról, az áttelepülés okairól stb.

Ezzel egy időben irodalmi körök, művelődési egyesületek szerveződnek terület-szerte. Alakuló összejöveteleik sok helyütt egy-egy város első magyar rendezvényei negyven év óta. A hatalom képviselői hol elnézőbbek, hol kevésbé. A munkácsi városi előljáróság például sérelmezi, hogy a megalakult II. Rákóczi Ferenc Magyar Irodalmi Klub egy arisztokratának (azaz osztályellenségnek!) a nevét viseli, s hogy az összejöveteleit magyarul tartja. (Ez akkor még, mint azelőtt évtizedekig, ha nem is nacionalizmusnak, de nemzeti elkülönülésnek számít.)

Vannak kezdeményezések, melyek kedvező visszhangra, támogatásra találnak. Ennek köszönhetően 1988 szeptemberétől csak néhány, ám 1989-től valamennyi kárpátaljai magyar iskolában oktatni kezdik Magyarországot történelmét. Tudomásom szerint az anyaországon kívül rekedt magyar kisebbségek közül ez egyedül nálunk valósult meg.

1988-1989-re kiépül a művelődési körök teljes hálózata Rahótól Ungvárig. Összejöveteleik nemcsak hogy magyarul folynak, nemcsak hogy korábban tabunak számító témák kerülnek napirendre, hanem a közösen énekelt népdalok között olykor fel-felhangzik a Kossuth-nóta, később a Szózat és még a Himnusz is.

Eközben – 1988 januárjában – átalakul a fiatal kárpátaljai magyar írók irodalmi műhelye, a József Attila Irodalmi Stúdió is: elszakad korábbi irányítójától, a Kárpáti Igaz Szótól, megszűnik nemzedéki jellege, és a társművészetek magyar képviselőit is tagjai sorába választja. Ekkor úgy tetszik, hogy a József Attila Alkotóközösség (ekkortól ez a neve) amolyan általános magyarságintézménnyé nővi ki magát. Vezetői azonban belátják, hogy ez erejüket meghaladó feladat, és szorgalmazni kezdik egy CSEMADOK-típusú művelődési csúcsszervezet létrehozását: 1988 októberében beadvánnyal fordulnak a legmagasabb állami és pártvezetéshez, kérik az Ukrajnai Magyarok Kulturális Szövetségének a létrehozását. A dokumentumhoz valamennyi öntevékeny művelődési egyesület csatlakozik. A beadvány nem marad hatástalan, párbeszéd kezdődik a hatalom képviselőivel. Utóbbiak arról hallani sem akarnak, hogy ez a szervezet állami intézményként jöjjön létre, dotációt, státusokat, épületet, gépkocsit kapjon. Nincs rá pénz – ennyi az indoklás. „Nesze semmi, fogd meg jól”-megoldásként felajánlják a létrehozandó alakulat keretét a Szovjet Baráti Társaságok Szövetségét, amely esetleg, idővel, egyetlen fizetett státust tudna biztosítani a magyar szervezetnek.

De erre már nem kerül sor, az események más fordulatot vesznek. 1989 januárjában megalakul az ukrán nyelvi mozgalomnak, a Sevcsenko Anyanyelvi Társaságnak a kárpátaljai tagozata. Ennek alakuló ülésén részt vesznek a magyar értelmiség képviselői is, akik spontán kezdeményező csoportba tömörülnek, és kinyilvánítják egy független tömegszervezet, az Ukrajnai Magyar Anyanyelvi Szövetség megalakítási szándékát.

Hosszas egyeztetések, tárgyalások után, egyhavi lázas szervező munka eredményeként 1989. február 26-án mintegy 500 alapító tag részvételével meg is alakul – immáron végleges nevén – a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség. E szervezet már pusztán nevével is demonstrál, hiszen hivatalosan a vidék neve mindmáig Kárpátontúli terület, és a Szövetség létrejöttéig a helyi magyar sajtó, tv, rádió nem használhatja a Kárpátalja, kárpátaljai megnevezést. Demonstratív a Szövetség alapítólevele és alapszabálya is. Székhelyül Ungvárt (és nem Uzsgorodot) nevezi meg, kimondja, hogy „a területen élő magyar kisebbség az egyetemes magyarság része”, hogy célja nemcsak a nyelv, a nemzeti

hagyományok megőrzése és ápolása, hanem „az e célokkal kapcsolatos érdekek védelme” is.

Érdekvédelmi magyar tömegszervezet Kárpátalján! Aligha tévednek az alakuló összejövetel szónokai, amikor a pillanatot történelminek, a Szövetség létrejöttét ötödfél évtized legnagyobb vívmányának nevezik.

Felgyorsulnak az események. Egymást követik az olyan rendezvények, amelyek örökre emlékeztetések maradnak az itt élő magyarság számára. Így március 15-e első szabad megünneplése az ungvári Petőfi-emléktábla alatt (és terület-szerte), az Illyés Gyula-szobor felavatása Beregszászban, a Rákóczi-emlékkonferencia és a turulmadaras emlékoszlop felavatása Tiszaújlak határában, az október 6-i megemlékezések, a sztálinizmus áldozatainak állított emlékhelyek létesülése és az ez alkalomból tartott emlékkonferencia, a romániai forradalmat követő segélyakciók – ezen események sora folyamatosan bővül, e cikk keltezésekor például Ungvár és Beregszász magyarsága Petőfi-szobor avatására készül.

Alig lehet számba venni a talán kevésbé látványos, de igen fontos változásokat: magyar óvodák és óvodai csoportok létesülését, új magyar iskolák nyílását, illetve régiiek visszaállítását, magyar szakiskolai csoportok indítását, a Szovjet Hungarológiai Központ megnyílását, magyar képviselői frakció alakulását a városi, járási és területi tanácsokban, a nemzetiségmegtartó erőként jelentős hitélet fellendülését, templomok visszaadását stb.

Két új sajtóorgánumunk is született.

A Hatodik Síp irodalmi és közéleti folyóirat, mely negyedévenként lát napvilágot 36 oldalon 1989 őszétől, a Kárpátalja pedig, kulturális szövetségünk fóruma, kéthetente jelenik meg 12 oldalon. Azonban mielőtt az olvasó elégedetten csettintene – lám csak, két lap egyszerre! –, tegyük hozzá: az előbbi kiadvány Budapesten, az utóbbi Miskolcon jelenik meg, ott a lapengedély és a kiadáshoz szükséges tőke, a papír és a nyomdai kapacitás. Kárpátalján csak a szerkesztés első fázisa és a terjesztés java történik. Az a körülmény, hogy lapjainkat Magyarországon kell kiadnunk, politikai és gazdasági helyzetünket egyaránt jellemzi. Súlyos gondokkal küzd Kárpátalja egyetlen magyar napilapja, a Kárpáti Igaz Szó, amely ez idáig a helyi párt- és tanácsi szervek orgánuma volt. Most a párt „leveszi róla a kezét” és a tanács, valamint a társadalompolitikai szervezetek tulajdonába kerül – csak épp fenntartásának anyagi körülményei látszanak teljesen bizonytalannak.

A képlet ismerős: amit a politika már lehetővé tette, annak a gazdaság vet gátat. Visszaérkeztünk a kutyák peresztrojkájához.

*

Aki ma Kárpátalján élni és magyarként megmaradni akar, bizakodó és elkeseredett egyaránt lehet. Bizakodhat, hisz eredményeink vitathatatlanok. Aggodalmának fő oka az egyre kilátástalanabb gazdasági helyzet. A jegyrendszer bevezetéséről már szóltunk, de talán nem árt megjegyezni, hogy például vaj, sajt s a hústermékek többsége szinte egyáltalán nem kapható, és ez vonatkozik a tartós fogyasztási cikkekre is: tévét, porszívót, mosógépet, hűtőszekrényt nem lehet vásárolni. Az üzletek a várakozók hosszú névsorait vezetik. S ha a szerencsés egy-két év alatt sorra kerül, öt évig fel sem iratkozhat a listára...

Aggodalmunk, bizonytalanságunk másik oka politikai. A Szovjetunió teljes és végleges széthullása csak idő kérdése. Nem tudni, egy független Ukrajnában kedvezőbbek lennének-e a magyar kisebbség létfeltételei. Az eddiginél gyakrabban tapasztalni – például az Ukrán Népi mozgalom, a RUH részéről – nacionalista megnyilvánulásokat. Teljességgel indokolt és jogos, hogy Európa egyik legnagyobb nemzete, a negyvenmillió ukránság végre államalapításra törekszik. Kérdés, hogy a felülről – Moszkvától – követelt önrendelkezési jogokat lefelé, az Ukrajnában élő nemzetiségeknek is meg tudják-e meg akarják-e majd adni.

Tovább bonyolítja a helyzetet Ukrajna belső ellentmondásossága. Hatalmasak a különbségek Kelet- és Nyugat-Ukrajna közt, ám az eltérés még nagyobb Kárpátalja és a köztársaság belső vidékei közt. Az itt élő szláv lakosság ismét ruszinnak kezdi nevezni magát, hangoztatván, hogy genetikailag sem azonosak a mai ukránokkal (sokan a honfoglalás-kori fehérhorvátok leszármazottainak tekintik a ruszinságot), s ha ez mára szinte kideríthetetlen is, annyi bizonyos, hogy mind ősi kultúrájában, mind vallásában, mind nyelvében a ruszin népcsoport alapvetően különbözik a Kárpátok túloldalán élő ukránoktól.

Nemrégiben megalakult a Kárpáti Ruszinok Szövetsége, amely egyre határozottabban hallatja a hangját, sokszor nemcsak a hatalom képviselőivel, hanem a RUH-hal is konfrontálódva. A nagy ukrán kontinuitás megdöntésére irányuló törekvések számunkra, magyarok számára is szimpatikusak, hiszen a ruszinokkal együtt mi is valljuk, hogy a mai Kárpátalja területe soha nem tartozott a Kijevi Rusz fennhatósága alá, és soha nem lakták ukránok. Ezért a magyarok körében egyre nagyobb a szolidaritás a ruszinok függetlenedő-önmeghatározó törekvése iránt. Ugyanakkor semmi biztosítéka annak, hogy a helyi ruszinok majd hatalmi pozícióba kerülve is viszonzozzák ezt a rokonszenvet, s nem kap lábra a ruszin nacionalizmus, amely – testközelsége miatt – akár az ukránnál is veszélyesebb lehet.

Csak reménykedhetünk abban, hogy a józan belátás és az együttélés évszázados hagyományai egyik részről sem engednek utat a szélsőséges, ellenséges magatartásnak. Egy biztos: a ruszinok, hasonlóan a magyarokhoz, ragaszkodnak szülőföldjükhöz, bíznak sorsuk jobbra fordulásában. Mindkét táborban sokan akadnak, akik elképzelhetőnek tartanak egy ruszin-magyar autonóm körzet (vagy akár köztársaság) kikiáltását. Ez a közigazgatási egység Kárpátalja egészét magába foglalná, és később akár egy szuverén kisállam létrejöttéhez szolgálna alapul.

A magyarok körében ez az elképzelés nem talált egyértelmű támogatásra, a közös ruszin-magyar alakulatban ugyanis a magyarság továbbra is kisebbségben maradna. (Az 1989-es népszámlálás adatai szerint a terület több mint 1 millió 250 ezer lakosából mindössze 155 ezer a magyar, ez alig több mint 12,5 %).

Sokan egy olyan magyar autonóm körzet mellett törnek lándzsát, amely a beregszászi járást, valamint az ungvári, a munkácsi és a nagyszőlősi járás magyarok lakta vidékét foglalná magába. Azonban még a legésszerűbb határok megvonásával sem lehetne a magyarság 65-70 %-ánál többet így „körülkeríteni” (hisz Nagyszőlőstől keletre, egészen Rahóig és Körösmezőig a magyarság szórványokban él, pl. Huszton, Visken, Técsön, Aknaszlatinán stb.), így nem alaptalan azok ellenvéleménye, akik a kívülrekedők kiszolgáltatott helyzete miatt aggódnak, s azoké sem, akik a nemzetiségi kérdés megoldásának a demokrácia érvényesülését gondolják, és nem az etnikai rezervátumot.

Végül ne hallgassuk el azt a lehetőséget sem, amely az itt élő lakosságot szintén foglalkoztatja. Látván a szomszédos államok hasonlíthatatlanul jobb gazdasági viszonyait, politikájuk gyorsabb és kedvezőbb alakulását, sokakban felmerült a kérdés: nem volna-e kedvezőbb számunkra valamely korábbi történelmi határ visszaállítása. Ez ugyan a kérdések legveszélyesebbike, talán mégsem kell megkerülnünk. Hiszen az impérium széthullása részben a birodalmi törekvések megszűntét is jelenti, és bár senki sem táplál illúziókat a tekintetben, hogy a majdani független Ukrajna önként lemondana-e a mind stratégiai, mind gazdaságilag fontos területekről, mégis kialakulhat egy olyan helyzet, amikor az itt élő lakosság akarata válik mérvadóvá. Egy ilyen szabad akaratnyilvánítás (nem olyan, mint az 1944-ben csalással és erőszakkal kikényszerített) szinte bizonyosan az Ukrajnától való elszakadást és vagy egy önálló állam létrehozását szorgalmazná, vagy azt, hogy a vidék csatlakozzon valamely szomszédos államhoz, Magyarországhoz vagy a hamarosan alighanem önálló Szlovákiához. Nem kétséges, hogy a magyar lakosság melyik verziót választaná, s nincs kizárva, hogy e megoldás a ruszinok jelentős hányada számára is elfogadható lenne. Nem lehet kizárni Kárpátalja esetleges feldarabolódását sem olyan

módon, hogy csak az alföldi, túlnyomó részt magyarok lakta vidéke kerülne vissza az anyaország kötelékébe.

Tudom: e kényes kérdés taglalása érzékeny, fájó pontokat érint. Igazán jó megoldás talán nem is kínálkozik. A határok spiritualizálásáról vallott nézetek sajnos illúzióknak bizonyulnak. Az egyre nagyobb gazdasági különbségek közepette a határok felnyitása lehetetlen: lám, a kishatár menti forgalmat is leállították. Az Európához való csatlakozásról egyelőre szó sincs, az ország a totális gazdasági katasztrófa szélén áll, a lakosságot éhínség fenyegeti. Bármilyen szomorú, ez politikai visszarendeződéshez vezethet: nyomorban nem lehet demokráciát építeni. Tartanunk kell egy polgárháború kirobbanásától, s nem is kell, hogy Kárpátalján fegyverek dörögjenek: elegendő, ha a magyar férfiakat besorozzák, újra „elviszik”.

Csodálkozhatunk-e azon, hogy ilyen körülmények közepette kárpátaljai magyarok ezrei nem merik kivárni sorsuk igencsak kétséges jobbra fordulását, hanem szülőföldjük elhagyása mellett döntenek? Becslések és hivatalosan meg nem erősített, de megbízható helyről származó adatok szerint csak Magyarországra 34 ezer (!) kárpátaljai költözött át az elmúlt negyven év alatt. Ezt az adatot látszik igazolni az a tény, hogy – legalábbis a népszámlálás adatai szerint – tíz év alatt háromezerral csökkent a kárpátaljai magyarok száma, holott, különösen faluhelyen, a magyarok népszaporulata lassú, de biztos gyarapodást eredményezne. További veszteség, hogy elsősorban az értelmiség hagyja el a süllyedő hajót: orvosok, tanárok, mérnökök ezrei távoznak. Olyik kárpátaljai fiatal számára életcélá válik a kiházasodás.

Van-e értelme ilyen körülmények közepette „kitartani”, magyar kultúrát művelni, érdeket védeni?

Igen, van!

Van, mert az itthon maradók egyelőre többen vannak. Mert a kisebbségi lét kettős mostohaágában egy harmadik veszteség – „sajátjaink” eltávozása – már-már elviselhetetlen lenne. Van értelme, mert hátha nem a nagyobbik falat kenyeret, a szebb ruhát várják el tőlünk gyerekeink, hanem azt, hogy a kisebbségi lét sehogyan másként meg nem élhető élményét megadjuk nekik. Mert vannak e létnek szépségei: a közös sorsverésben közelebb hajlik a lélekhez a lélek, s ami kint hiányzik, azt bent talán megtermi a szükség.

(1990. szeptembere)

Első megjelenés: Kortárs, 1991/1.

Kötetben először, apróbb javításokkal: *Kis(ebbbségi) magyar skizofrénia*. Ungvár-Bp, 1993.

Újraközölve: *A hontalanság metaforái*, Bp., 2000.

Az írásban kezdőbetűvel vagy név nélkül szereplő személyeket másfél évtized távlatából talán már megnevezhetem. D. – Dalmay Árpád, I. – Dabóczy Imre. A két személy pedig, aki az autonómia-beadvány ügyében visszavonta aláírását: Debreceni Mihály és Horváth Anna. Előbbi egyik nap már el is látta kézjegyével az okmányt, másnap ezt visszavonta, utóbbi „csak” beleegyezett, hogy aláírja, aztán amikor Kovács Elemér megjelent nála az ívekkel, már nemet mondott.

Akkori írásmódomra és magatartásomra igen jellemző az írás stílusa: keveredik benne az irónia és cinizmus a kisebbségi pátosszal. Későbbi írásaimból az utóbbi fokozatosan kikopott, az előbbi pedig egészségtelen mértékben elburjánzott...

Édes mostoha

Édes mostoha

Felújításra szorul Ungvár egyetlen magyar nyelvű tanintézménye, a Zalka Máté Középiskola . Leginkább pénzre lenne szükség. Számítanak a szülők, volt végzősök segítségére is.

Nosza! A másik egyke, a Szovjetunió egyetlen magyarul íródo napilapja, a Kárpáti Igaz Szó máris kezdeményez: jelenjen meg a lapban gyűjtemény, szólaljanak meg benne a volt „zalkások”, és a honoráriumukat ajánlják fel az iskola javára.

Telefont kapok: írnék-e valami rövid visszaemlékezés-félét az összeállítás részére.

Írtam. De nem közölték le. Túl meredeknek bizonyult, a lap vezetői még mindig félnek attól, hogy az ily meredekegről visszagördülő kövek az ő fejükre potyognak. Pedig én még meg is tartóztattam magam. Nem írtam a cikk alá – mint eredetileg szándékomban állt volna –, hogy a honoráriumot egy végre magyar nyelvű iskolatábla elkészítésére ajánlom fel.

Íme, a szerkesztőség belső cenzúráján fennakadt írás:

...Alsósok voltunk, talán másodikosok. Az osztály fele sárgaságban feküdt (Zalkás vagy? Akkor neked volt sárgaságod!”), a másik fele pedig harsányan újságolta a tanítónőnek: csodálatos filmet sugároz a televízió, *Az aztékok kincse*-t; ezt nem szabad kihagyni; ha a második óra után hazaengedné a maradék osztályt, elérnék a kezdést Valériánál, ő lakik a legközelebb. „Menjetek, de én nem tudok róla” – vehettek példát gerincességből pedagógusuktól. Az ártatlannak tűnő eset nagy port kavart. A magyar televízió ugyanis nem véletlenül adott hétköznapi délelőtti ilyen szenzációs számító filmet: március 15-e volt, s a nemzet ünnepéhez akkoriban még Budapesten jól illett az indiánfilm.

Másnap nagy számonkérések következtek. A történeteket tüntetésnek, sztrájknak, szabotázsnek próbálták beállítani a habzott szájú elkötelezettek. Tévedtek, mert sem a tanulók, sem a tanítónő nem volt tisztában azzal, hogy politikai demonstrációt hajtottak végre.

Akkor magam is az ágyat nyomtam, kimaradtam hát az okításból. Nem úgy, mint osztálytársaim, akik már nyolcévesen rádöbrentek, hogy valamiért mégis fontos dolog ez a március 15-e. Talán ezért is történt, hogy oly sokukat viszontláttam tavaly a Petőfi-emléktábla alatt, ahol kétezernél több ungvári először ünnepelt ezen a napon szabadon. Osztálytársaim eljöttek, legtöbben iskolássá cseperedett gyermekeikkel. Akiknek talán már nem kell elsőkniük alma materükből azért, hogy megkapják a Tanítást.

...Ötödikben az oroszstanárnő kezére kerültünk, akit talán óráin szeretni is tudtunk volna, de hogy osztályfőnökként is csak oroszul volt hajlandó beszélni velünk, azt nehezen emésztettük meg. Mert ugyan egyszerűbb dolgokról már el-elgagyogtunk „második anyanyelvünkön”, meg számtalan ragozási táblázatot is bebifláztunk, de attól igencsak messze álltunk, hogy „osztályfőnöki szinten” birtokoljuk Puskin (akkor azt mondtuk volna: Lenin) nyelvét... Történt pedig, hogy valakinek valamije elveszett az osztályban: sapkája, tornacipője talán. Elemelhette valaki, az ilyesmi bizony megesik, s mi meg is feledkeztünk róla. Így fogalmunk sem volt, milyen újabb bűnünk okán tart bent minket osztályfőnökünk az órák után. Amikor elcsitultunk, akkor villámló szigorral tette fel a kérdést: szerintünk ki a felelős azért, hogy „krázsa” történt az osztályunkban.

Ezt a szót akkor hallottuk először, s egyikünk sem gondolta, hogy bármi köze lehet az általunk is jól ismert „ukrál” szóhoz. Tanárnőnk sorban szólította fel az osztály

„elitjét”: pionír, osztag- és rajvezető, osztályparancsnokot: mondjunk valamit a krázsáról. Kedves osztálytársnőm, azóta is jó barátom, aki talpraesettségével méltán vívta ki tanárai jóindulatát, most is vett egy mély lélegzetet (mi azt hittük, megkérdezi a szó jelentését) és azt mondta, hogy szerinte a „celij klássz” felelős a krázsáért. Ebből nagy baj nem lehet, gondolta. A kollektív felelősségvállalás – pláne „osztályalapon” – akkor is dicséretes, ha a nyilatkozónak ibolyaszínű segédfogalma sincs a krázsa mibenlétét illetően.

Hogy mi következett ezután, meddig tartott a „nyomozás”, és mi lett az eredménye, elfeledtem, mint ahogy azt is, mikor tudtuk meg a bűvös szó értelmét. Egy bizonyos: bárhol meghallom, azóta is kiver a hideg veríték, és olyan büntudatom lesz, hogy nyomban meg is fogadom: engedelmes tanuló... izé, állampolgár leszek. Lesütöm a szemem, miközben a krázsa ünnepel.

...Ha valamit fölöslegesnek és fölöslegességében gyűlöletesnek tartottam a felsőbb osztályokban, az a „komszomolélet” volt. Mindez azonban nem akadályozott meg abban, hogy kollaboráljak a hatalommal és össziskolai komszomoltitkár-helyettesi magaslatokba emelkedjem. Megválasztásomtól kezdve minden kedden heves főfájás volt az esti programom. E napokon ugyanis iskolai párttitkárunk vezényletével ülést tartott az iskola komszomolbizottsága, a „komitet”. Ezek a gyűlések nálam – így tiltakozott ellenük az idegrendszerem – migrénben végződtek. Ennél jobban csak az össziskolai komszomolgyűlésektől rettegtem, amelyeken nekem a „vörös nyomolvasók” általam vezetett munkájáról kellett beszámolnom. A hiányzó teljesítményt, a nagy semmit ez idő tájt tanultam meg olyan szépen valamivé, eredménnyé tupírozni, hogy azóta akár megyei szintű vezető is lehetne belőlem. Legalábbis, ami a tupírozás illeti. A vörös nyomokról ugyanis időközben kiderült, hogy zsákutcába vezetnek. És csak befelé.

...Végzősök lehettünk, amikor futótűzként terjedt a hír: a „vé” osztályba járó Miholics Rudi megszökött otthonról, menyasszonyával együtt. A szülők hallani sem akartak a frigyről, így hát a fiatalok odábbálltak. Senki sem tudta, hol rejtőznek. Az eset önmagában is érdekes. Olyannyira, hogy amikor novelláim és regényem hőseit, Szeres Sándort formáltam, egyik prototípusa szökevény osztálytársam, Miholics Rudi lett.

Életét aztán később is figyelemmel kísértem. Elvált, majd sikkasztási ügybe keveredett, de sikerült tisztáznia magát, felmentették. Aztán elvesztettem a szemem elől...

Mígnem Budapesten, egy belvárosi ételbárban szorítottunk kezét. „Én vagyok az első kárpátaljai menekült” – mondta némi büszkeséggel, és mutatta a Mai Nap terjedelmes cikkét, amelyben megírták történetét... Már folyamodott a menekülti státusért, de még nem kapta meg. Egyelőre a csillebérci táborban lakik erdélyi menekültek százaival. Összesen hárman vannak „szovjetek”, de a másik kettő nem magyar... Van már munkája is, hentes lesz egy Moszkva téri vendéglősnél, talán a lakás is sikerül...

Vegyes érzelmekkel hörpölöm a sört Rudival. Menekült... Üldözték? Bántották? Milyen sérelmek érhatték? Tudom: csak olyanok, mint mindnyájunkat. Akkor mégis: miért? Miért épp ő, miért csak ő? De főt is kell hajtanom kiállása előtt: hány barátom, ismerősöm választotta a „kiházasodást”, fejest ugorva a gyakran rosszul végződő párkapcsolatba; hányan kutatták fel létező vagy nem létező rokonaikat, hogy családegyesítés címén áttelepülhessenek. És erre jön Miholics Rudolf, odaáll a világ elé, és azt mondja: én, kérem, menekült vagyok.

Sérelmeiről faggatom. Vonakodik. Aztán elém rak egy jócskán összegyűrt okmányt: érettségi bizonyítványát. „Alma máternek hívjuk az iskolát, ugye? – kezdi. – Magyar iskola, igaz? Nekünk pedig magyar az anyanyelvünk. Az alma mater azt jelenti, édesanya. Így van? Akkor nézd meg, milyen okmányt adott magyar anyanyelvű gyermekei kezébe a magyar édesanya: egyetlen szó sincs benne magyarul.”

Hallgatok. Iszom a sört Rudival. Valahogy keserűbb a szokottnál.

Alig pár szóval búcsúzunk. Mindketten tudjunk: találkozunk még. Mint most is: véletlenül.

Csak itthon jut eszembe a József Attila-idézet: „...zengem, sikoltom, verődve földön és égbolton, hogy szeretlek, te édes mostoha!”

Alma mater. Édes mostoha.

Íme, szó szerinti helyett egy értelemszerű fordítás.

(1990.)

Először megjelent: *Kapu*, 1990/jún.;

Kötetben: *Kis(ebbsegi) magyar skizofrénia*. Ungvár–Bp, 1993.

Volt iskolám a rendszerváltás után megvált Zalka Mátétól és 1993-ban Dayka Gábor nevét vette fel. Emlékszem egy kedves epizódra. A névváltoztatást követő első nagyobb ünnepségen (már nem tudom, évnyitón-e vagy évzárón), az akkori rendezvények egyik állandó szónoka sajátos nyelvbottlással Dayka Máté Iskolának nevezte.

Másfél évtized távlatából eléggé megdöbbentőnek találom, hogy 1990-ben ez a szöveg meredeknek számított és a Kárpáti Igaz Szó nem vállalta a közlését. Igen, valahogy hajlamosak vagyunk elfelejteni, hogy míg Magyarországon 1990-ben kitört a demokrácia, addig nálunk a moszkvai puccs bukásáig még nagyon sok volt az óvatoskodás.

A névváltoztatás után ha nem is magyar, de kétnyelvű iskolatábla került a tanintézet falára.

*Amikor Kárpátalján a
Big Ben szerint harangoztak*

Amikor Kárpátalján a Big Ben szerint harangoztak

*Midőn Isten az időt teremtette,
jócskán teremtett belőle
Ír közmondás*

(...)

Nemrégiben olvastam egy regényt; szűkebb pátriából, Kárpátaljáról elszármazott szerző írta, hiteles, megrázó képét adva mindannak, amit gyermekként tapasztalt az ötvenes-hatvanas években e nehéz sorssal áldott-átkozott vidéken. Gáti Kovács István könyvének igen találó a címe: *Időzavar*. Találó, mert a Kárpátaljára látogató magyarországi vendégek hosszú éveken át változatlan naivitással csodálkoznak rá arra, hogy itt két idő van használatban. A hivatalos, az úgynevezett moszkvai idő, és a közép-európai, amelyet a magyar lakosság „helyi időnek” vagy „magyar időnek” nevez, de leginkább ezzel az egyszerű megkülönböztetéssel veszi szájára: „miszerintünk”. Érdemes megjegyezni, hogy a vidék szláv őslakossága, a ruszinok (tehát nem a betelepült ukránok és oroszok) ugyanígy használták a közép-európai időt is, s ők is, ha kell, hozzáteszik: po násomu (=miszerintünk).

A két idő között két óra a különbség, amikor tehát Budapesten dél van, akkor a moszkvai órák délután kettőt mutatnak. Aki tanult földrajzot, tudja, hogy a földrajzi időzónák nem esnek egybe az adminisztratív időzónákkal, s azt is, hogy Budapest és Moszkva között földrajzilag (csillagászatilag) alig több, mint egy óra a különbség. A moszkvai idő azért több kettővel (és nem eggyel) a közép-európainál, mert annak idején a fiatal szovjet állam az időt is forradalmasította és az időről szóló dekrétum kimondta, hogy az ország egész területén az addig érvényes zónaidőkhöz hozzáadandó egy óra, s egyedül ez számít hivatalosnak. Ez az úgynevezett *rendeleti idő*. Ukrajna egészét a moszkvai időzónába kanyarították, s miután Kárpátalja is része lett 1945-ben Ukrajnának, a hivatalos idő is a moszkvai lett. (A rendeleti idő fogalma Európában sem ismeretlen, hiszen a nyári időszámítás sem jelent mást, mint az érvényes, a csillagászati időhöz igazodó zónaidőnek egy órával történő növelése. A nyári időszámításra egyébként még visszatérek.)

Kárpátalja azonban soha nem állt át teljesen moszkvai időre. A magyar lakosság talán mintha még tétova dacát, ellenállását is demonstrálni próbálta volna azzal, hogy továbbra is a „magyar időt” használta. Legtöbbször az órájukat is így járatták, s volt, akit meg is dorgált emiatt hivatali főnöke. Iskolában, egyetemen pedig egyenesen megkövetelték az ifjúságtól, hogy Moszkva szerint járassa óráját. De még aki át is állította a mutatókat, az is pontosan elkülönítette egymástól a két időt. Ha magyarul szóltak hozzá, a magyar időt mondta, ha oroszul, akkor a moszkvait, függetlenül attól, hogy az ő órája mit mutatott.

Hogy az ember mennyire el tudja választani a mutatók járásától a valódi időt, illusztrálja egy barátom s a magam példája. Hogy elkerülje az osztályfőnökével folytatott idővitákat, barátom kitalált egy új időszámítást s olyan lehetetlen állásba hozta órájának mutatóit, amelyből csak ő tudta megállapítani, mennyi is az idő. Ettől kezdve nem vonhatták felelősségre amiatt, hogy megátalkodott nacionalistaként Budapest szerint járatja óráját. A „saját” időszámítás nekem is megtetszett, megtanultam, és alig egy-két hét múlva pusztá rápillantásra én is meg tudtam mondani, mennyi az idő, akár Moszkva, akár „miszerintünk”. Vagy tizenöt évig járt így az óram! Csak akkor „szoktam le” róla, amikor az első elektromos, digitális órát felvettem. Ha ez elromlik vagy kimerül benne az elem, és a régi Pobedámat veszem újra elő, bizony továbbra is valami lehetetlen időt állítok be rajta, hogy eligazodjam a világban. Mert az idő és az óra állása közti összefüggés pusztán megállapodás dolga.

E két idővel, a moszkvaival és a közép-európaival mindenki jól elboldogult. Menetrendet, színházi hirdetményt, nyitvatartási időt, mozikezddést, feliratot az orvosi rendelőbe soha senki nem értett félre. Tudta, hogy az Moszkva szerint van, s magában lefordította magyarra.

Ilyen „lefordításra” is hozhatok olyan példát, amelyet bárki ismer. Hiszen ha egy menetrendben valaki Magyarországon 20 órát olvas, azonnal lefordítja magának: este nyolc. Nos, mi sem tettünk mást, mint „duplán” fordítottunk. A hivatalos feliratot (pl. 20 óra) így: moszkvai nyolc, azaz hat. Vagy ugyanez visszafelé: ha orosz barátom telefonál és megkérdezi, mikor sugározza a ma esti krimi a magyar tévé, akkor megnézem a műsort, és lefordítom 21.30, azaz fél tíz, azaz moszkvai polovina dvanadcátovo.

Akkor voltunk csak gondban, ha vendégünk érkezett Magyarországról, aki jól értesült turistához illően a határon előreállította kettővel az óráját, s ha megbeszéltük vele reggel nyolcra egy találkozót, már hajnali hatkor ott rostokolt a megbeszélt helyen. Ha meg végre megértettük vele, hogy mi magyar időt mondunk, akkor a szállodai idegenvezető szavait értette félre, s két órával lekészte az ebédet vagy az indulást. Mert hivatalos személy hivatalos funkciójában hiába beszélt magyarul, mégis a hivatalos időt használta, előírás szerint.

Meg is jártuk, hogy megmosolyogtuk az így pórul járt vendéget, hiszen később velünk is jól elbánt ez a fránya idő.

Legelőbb akkor, mikor Magyarországon először lépett érvénybe a nyári időszámítás. A Szovjetunió abban az évben ugyanis nem tért át rá, s egy nyáron át Budapest és Moszkva közt csak egyetlen óra lett a különbség, s ez sehogyan nem fért a fejünkbe. Teljes kétségbeeséssel tapasztaltuk, hogy amikor a Kossuth Rádió a déli harangszót sugározza, akkor hivatalosan még csak csász dnyá van (és nem dvá császa), s végképp nem értettük, hogy a fél nyolckor kezdődő magyar TV-híradó hogy az isten csudájába előzheti meg a hét órakor kezdődő moszkvai Vremját.

Aztán ősszel helyreállt a rend, s a következő tavasszal már a Szovjetunió is átállt a nyári időszámításra, a két óra különbség sértetlen maradt. Hogy egy kicsit a dolog biológiailag strapás volt, azt alig vettük észre, kevesen számoltak utána, hogy a mi hivatalos időnk ekkor már három órával (!) előzte meg a csillagászatit: egy órát ugrottunk azzal, hogy a moszkvai időzónához kanyarítottak minket s nem a közép-európaihoz, egy másik órát azzal, hogy ránk is érvényes volt a szovjet rendelt idő, s egy harmadikat a nyári időszámítás plusz egy órájával. A hivatalos (moszkvai) idő szerinti *dél* tehát ekkor Kárpátalján voltaképpen csillagászatilag *reggel kilencre* esett.

A második, most már totális zűrzavar akkor vette kezdetét, amikor a függetlenségét egyre hangosabban deklaráló Ukrajna legfelső vezetősége úgy döntött, hogy nem kíván továbbra is a kreml toronyórák járásához igazodni, s bevezette a ukrán (kijevi) időt. A dolog végül is földrajzilag teljesen indokolt, így hát 1990. június elsejével Ukrajna területén a kijevi idő vált hivatalossá: Moszkva mínusz egy.

És ezzel elszabadult a pokol.

Mert például az Aeroflot ezt persze nem vette tudomásul, és a repülőgépek indítása továbbra is moszkvai idő szerint történt. Nem így a vasút, amely ekkortól kezdve csak az Ukrajna határain túlra közlekedő járatokat indította Moszkva szerint, a köztársaság belsejében közlekedő vonatok menetrendjét pedig átírták kijevi időre, s ugyanez történt a buszok esetén is. Megváltozott a munkakezdés ideje, az üzletek nyitva tartása, az ügyfélfogadás – egyáltalán minden egy órával odább került.

Namármost. A kárpátaljai magyar ember, akinek egész életritmusa a hivatalos és a „magyar” idő közötti kétórás különbségre épült, most újra meg volt zavarodva. Ha a budapesti rádió szerint igazodott, mindenhová korábban érkezett egy órával, ha a kijevi időt vette alapul, este lekészte a filmet a tévében. A harangozó a faluba a 13.50-kor érkező busszal járt, és mire tíz perccel később húzni kezdte a delet, a Kossuth rádióban is

kongattak. Most is ezzel a járattal jött, harangozott, s nem nagyon bántotta, hogy Pesten egy órával korábban már elhúzták a delet. Neki és a falunak továbbra is tíz perccel az után volt dél, hogy a 13.50-es busz megérkezett. Hogy ez a 13.50 most már nem Moszkva, hanem Kijev szerint értendő, arról ők igazán nem tehetek.

Kárpátalján ekkor már négy idővel kellett számolni. Ha az ember repülőgépre váltott jegyet vagy távolsági telefonbeszélgetést rendelt, akkor moszkvai időt kellett mondani (*Budapest +2*), ha Ukrajnán belül közlekedő vonat vagy busz érdekelte, ha munkába indult vagy az orvosi rendelő feliratát böngészte, akkor a hivatalos kijevi időben számolt (*Budapest +1*). De továbbra is a magyarországi tévét nézte, rádiót hallgatta, tisztában kellett hát lenni a közép-európai idővel (*Budapest*), ám fejében, sejtjeiben továbbra is élt a „miszerintünk” való idő, amely **kettővel kevesebb a hivatalosnál** (*Kijev -2, azaz Budapest -1, azaz = London*). Szegény jó harangozó, amikor „miszerintünk” húzta a delet, aligha gondolta, hogy a Big Benhez igazodik.

(...)

1990. december 13.

Megjelent: *Beszélő*, 1990. december 22.

Kötetben: *Kis(ebbségi) magyar skizofrénia*. Ungvár–Bp, 1993.

Az eredeti közlésben még hosszan taglalok bizonyos ideiglenes változtatásokat. Egy rövid időre ugyanis Kárpátalján a helyi hatóságok döntése alapján a közép-európai idő lett érvényes. Ám ezt Kijev nem sokáig tűrte, hamarost felülbírált a megyei törvényhozás döntését. Azóta (1990) a kijevi idő számít hivatalosnak, a lakosság pedig csakhamar hozzászólt ahhoz, hogy ez már nem kettővel, hanem csak eggyel több a Magyarországon használatosnál. A magyar közösségek és családok továbbra is az utóbbit használják maguk között, a biztonság kedvéért azért néha hozzáfűzik a megadott időponthoz, hogy közép-európai, illetve „magyar idő” szerint értették. Avagy nemes egyszerűséggel szavunk régi járásával élve ennyit mondanak: „miszerintünk”.

Kis(ebbségi) magyar skizofrénia

*Az én hazám
csendes pentaton ének.
Ha szívemhez hajolsz,
eléneklem néked.
Horváth Sándor*

Az 1944/45-ös és a közvetlenül ezt követő éveket Közép- és főleg Kelet-Közép-Európában a Szovjetunió területszerző hódítása és a sztálinizmus exportja jellemzi. A nemzeti sajátosságok figyelmen kívül hagyása, az egyes nemzettörzsek etnikai határainak tudomásul sem vétele következtében a térség újra – mint Trianon után – a feszültségek góciává vált. A kisebbségbe került (vagy abban maradt) nemzetcsoporthat súlyosan érintette, idegen érdekeknek szolgáltatta ki az a körülmény, hogy a létrejött szocialista tábor országai között hallgatólagosan tabunak nyilvánított a nemzetiségi kérdés. Hatványozott mértékben vonatkozott ez a Hitler utolsó csatlósának bélyegzett háborúvesztes Magyarország eltagolt részein élő magyar kisebbségekre.

A nagyobb létszámú nemzetcsoporthat is veszélyeztetettebb helyzetbe jutott a Szovjetunió kötelékébe került kétszázezres magyarság, amelyet már 1944 novemberében a legsúlyosabb retorzió ért: a munkaképes magyar férfilakosság szinte teljes deportálása. Háromnapos munkára mintegy negyvenezer férfit hívtak be a vidékről. A legembertelenebb körülmények közé kerültek, sokuk már a gyűjtőtáborokban életét veszlette. A megmaradtak hónapok, évek múltán szabadultak a Szovjetunió különböző munkatáboraiából. Az áldozatok számát tekintve (kb. 20 ezer fő) ez az akció nagyobb veszteséget okozott a helyi magyar lakosságnak, mint a két világháború együttvéve.

Mindez ráütötte bélyegét a kárpátaljai magyarság sorsára, kialakította a máig élő félelmeket, s elindította a legveszélyesebb tendenciákat: a meghasonlást, a nemzet-elhagyást, a nemzet-megtagadást, a janicsárrá válást, jobb esetben a passzív rezisztenciába vonulást. Opponálásra mód nem volt – könyörtelenül megtorolták! –, így aki valamit tenni akart az itteni magyarság felemelkedéséért, ezt csak a sztálini nómenklatúrával történő szoros összefonódás, belső tartásának feladása, mélyebb meggyőződésének eltitkolása, egyfajta permanens skizofrén állapot vállalása árán tehette.

Ráadásul alábocsáttatott a vasfüggöny is: az itteni magyarság kapcsolata az anyaországgal megszakadt, lehetetlenné vált mind a fizikai, mind a szellemi közlekedés. A hatvanas évek kezdetéig semmilyen sajtótermék be nem jutott, és Magyarország hivatalos körei sem vettek (nem vehettek) tudomást – még évtizedekig – arról a nemzetcsoporthat, amely elszigetelődve, a bűnös nemzet bélyegével élte végig a sztálini éra sötét esztendeit.

Ilyen mostoha körülmények közepette kezdődött meg a magyar nyelvű oktatási rendszer, a magyar sajtó, a könyvkiadás, az irodalom szervezése, szerveződése. Akik vállalták ezt a munkát, nem tehették belső meghasonlás nélkül: minden tettükre rányomta bélyegét a görcsös bizonyítani akarás, elkötelezettségüknek, pártosságuknak túlhangsúlyozása: meg kellett győzni a magyarság megmozdulásait ferde szemmel néző hatóságokat arról, hogy alakuló iskoláink szovjet iskolák lesznek (csak tannyelvük magyar), hogy sajtónk pártos szovjet sajtó (csak nyelve magyar), hogy irodalmunk elkötelezett szovjet irodalom (épp csak magyarul íródik).

A rendszer egészének visszasságai, torzulásai tehát hatványozottan jelentkeztek a magyarság körében. Az amúgy is téves irányvonalak még ferdébbé váltak, amint a nemzetiség más-szerű, más törésmutatójú közegébe hatoltak.

Ha Sztálint, a pártot, a szovjethatalmat örülség volt oroszul vagy ukránul éltetni, akkor többszörösen az volt ezt magyarul tenni a lehangosabban. Ha örülség volt az erőszakos kollektivizálás a Szovjetunióban, fokozott örülséggé vált a merőben más hagyományokhoz szokott kárpátaljai magyar parasztság esetében. Ha örülség volt a vallás üldözése Oroszországban vagy Ukrajnában, még inkább azzá vált a zömében református kárpátaljai magyarok körében.

Ha alapvetően téves elvekre épült a szovjet oktatási rendszer, úgy sokszorosan téveseknek bizonyultak ezek az elvek, amikor egy meglévő és működőképes magyar oktatási rendszer szétzúzását követően helyezték pilléreire a kárpátaljai magyar anyanyelvű oktatást.

Ha az orosz, ukrán vezető egy Hurrá!-t kiáltott, a magyarnak hármat kellett. Ha az orosz átlagember kiszolgáltatottnak érezte magát saját országában, akkor kétszeres kiszolgáltatottságot érezhetett az ukrán, háromszorosat a magyar.

Törtvonal alá szorult, harmadrendű állampolgár lett a Kárpátalján élő magyar ember.

Olyan súlyos ballaszt ez az indulás, amelyet máig nem sikerült kisebbségi gondolánkból kivetni.

*

A hatvanas évek elején valamelyest javult a helyzet. Eddigre úgy-ahogy kiépült az anyanyelvű oktatási rendszer középső láncszeme, az iskolai oktatás. Vidékünkön ekkor működött a legtöbb magyar tannyelvű iskola, és az ezekben tanuló gyerekek száma is ekkor volt a legmagasabb (kb. 23 ezer). 1963-ban az Ungvári Állami Egyetemen magyar filológia tanszék nyílt; 1965-től részben, 1967-től pedig teljesen önállóvá vált a területi pártbizottság magyar nyelvű lapja, a Kárpáti Igaz Szó, amely ezt megelőzőleg az ukrán Zakarpatszka Pravda szó szerinti fordításaként jelent meg.

Amikorra a hrucsovi reformok beértek volna, már ránk is köszöntött a brezsnyevi lány despotizmus, amely visszafordította a pozitívnak látszó tendenciákat, érintetlenül hagyta a negatívokat – s ezzel még jobban elmélyítette a rendszer ellentmondásait. A kárpátaljai magyarságnak továbbra sem adódott módja arra, hogy magyarságát gyakorolja. Minden ez irányú törekvés nyomban a nacionalizmus, jobb esetben a nemzeti elkülönülés vádját vonta maga után.

A teljes elszigeteltség és „nemzetiségi kisemmizettség” jege mégis megtört. Könyvek, lapok immár bejutottak Magyarországról, a rádió- és tévéadók hullámai sem torpantak meg a határnál. Akinek igénye volt rá, tájékozódhatott a nemzeti művelődés anyaországi eredményeiről. Az akkori Magyarország „szocialista kultúrája” itteni szemmel nézve modernnek, haladónak, európainak hatott, s jobb irányba terelte az itt élő magyarok gondolkodását, mint a túlideologizált központi vagy helyi – akár magyar nyelvű – sajtó, rádió, tévé, vagy akár a magyar nyelvű oktatás. Mert bár igaz, hogy iskoláinkban oktatták a magyar irodalom nagyjait, ám értelmezésük, értékelésük, koruk ábrázolása még a zsdanovi kultúrpolitika dogmáihoz igazodott. Így történhetett, hogy aki az elmúlt negyven évben érettségizett iskoláinkban, az Illés Bélát és Zalka Mátét feltétlenül többre tarthatta, mint Babitsot vagy Németh Lászlót (utóbbi kettőről épp csak említés esett tankönyveinkben). Hasonló „ortopéd gyerekcipőben” járt (sántikált!) sajtónk, könyvkiadásunk. Nemzeti értékeink közül szinte csak a nyelv mentődött át úgy-ahogy, mert amit ezen a nyelven írni, kiadni, tanítani és mondani lehetett, az voltaképp nem volt egyéb a szocializmus dicsőítésénél.

Formájában nemzeti, tartalmában szocialista – szajkóztuk, ha irodalmunkról, művelődésünkről volt szó, s addig mondogattuk, míg lassan magunk is elhittük.

Persze akadt, aki nem, vagy csak nehezen hódolt be. Kovács Vilmos 1965-ben megjelentette (többévi huzavona után) *Holnap is élünk* c. regényét, melyet magyarországi kritikusai a kárpátaljai magyarság sorsregényének neveztek. Mai szemmel nézve elkötelezett szocialista regény ez is, akkor azonban amiatt a kevéske őszinte szembenézéssel, amit sikerült belélopni – kivonták a forgalomból. Fél évtizeddel később felszámolták a magyar egyetemistákból, fiatal tollforgatókból alakult Forrás Stúdiót. A vád ellenük a szovjet valóságtól való elidegenedés volt. Holott a Forrásban verselők nem a valóságtól, csupán a kötelező rózsaszínű szemüvegtől idegenedtek el, miközben érdeklődésük a népi-nemzeti kulturális örökség és az eszázadi modern irodalmi törekvések felé irányult.

A Kovács Vilmossal és a Forrás Stúdió fiataljaival szemben táplált bizalmatlanság a kárpátaljai magyar irodalom egészére is átvetült, s a hetvenes évek elején-dereán induló újabb írórajnak ismét a hangsúlyos pártosság vállalásával kellett megszólalnia.

Mindnyájan megírtuk hát a magunk forradalmi ódáját, Lenin- és békeversét, pufogtak frázisaink, sugároztunk az optimizmustól. Ha borúsabb, ne adj isten pesszimista verset akartunk publikálni, mellé tettünk két harsányt. Aztán a két harsány megjelent, a borús kimaradt. Lettünk hát csalók, csalafinták: a komor vers alá odaírtuk, hogy *Pablo Nerudára emlékezve* vagy azt, hogy *József Attilát olvasva*.

Jöttek a nyolcvanas évek, egyetlen nagy tapstól zengett az ország. „Fejlett szocializmus” – sulykolta belénk a tömegkommunikáció, miközben üzleteink polcáról eltűnt előbb a kávé, aztán a vaj és a hús is. „Baráti országok” – vallottuk a szocialista tábor államairól, de huszonvalahány pecsétet és aláírást kellett tucatnyi okmányunkra, igazolásunkra összegyűjtenünk a legkülönbözőbb hatóságoktól, s hónapokig várnunk, míg harminc kilométerre élő nagybácsinkat meglátogathattuk. „Nálunk minden nemzet és nemzetiség egyenjogú” – hirdettük, de ha valahol – alkalmi társaságban, kollektívában – egyvalaki nem volt magyar, már illet a „többség” nyelvén beszélni, hivatalról, intézményekről nem is szólva, ahol eretnekségnek számított a magyar szó. Városainkat, falvainkat csak magánbeszédben nevezhettük magyarul, a sajtót vagy a helységnévtáblákat olvasva törtük a nyelvünket Velikij Gejivci-n (Nagygejóc), Dobroszillyá-n (Bene) meg Harazgyivká-n (Gut). Kárpátalja is csak Kárpátontúli terület volt számunkra ötödfél évtizeden át, ma is ez a hivatalos, egyben kíváncsi forma, nehogy elfelejtsük, honnan kell nézni magunkat.

Irodalmi példaképünkül a Lenin-díjas szépíró, Brezsnyev trilógiáját állították eléink egyetemen, szemináriumon, ideológiai fejmosáson és politikai pofafüzdőn. De hiába a sok tisztálkodás, bemocskolódtunk. Aki makulátlan akart maradni, hallgatott, ám a kötelező taps országában ez is veszélyes szembehelyezkedésnek bizonyulhatott. S a további veszély: ha mindenki elhallgat évtizedekre, ki tartja ébren a magyar szót?

„Magyarul alkotó kárpátontúli író” – áll ma is kötetünk annotációjában. Megrögzült kövület abból az időből, amikor a kettős kötődés emlegetése is szentségtörésnek minősült. Kötődésünk csak egy lehetett. Az, hogy magyarul írunk, olyan formai apróságnak számított, mint valami kisebb testi hiba – elnézték nekünk; a hivatalos beszámolók, jelentések, statisztikák készítésekor pedig jó argumentumai lehettünk a hű de nagy internacionalizmus bizonyításának.

Ez a voltaképp nemes jelentésű szó – internacionalizmus – vegytiszta pánszlávizmust, burkolatlan ruszifikálást jelentett. A nemzetiségek egyenlősége egyirányú utcaként működött, amelyben igazodást mindig a kisebbtől vártak el.

„Járásunkban 27 %-ot tesz ki az internacionalista házasságok részaránya” – hangzott el számtalanszor az egyetlen magyar többségű járás első számú pártvezérének szájából. A két nem azonos nemzetiségű fél házasságát érdemként fogták fel, a magas arányszámot mint korszakos vívmányt tartották nyilván. Lám, szó sincs semmiféle nemzeti elkülönülésről, éljen az internacionalizmus.

De akkor két magyar házassága vajon milyen? Nacionalista?

Igen, bizonyára.

Hát jól nézd meg, magyar legény! Válassz szláv lányt, így leszel jó hazafi.

Így keveredett össze sokakban az ideológia a költészettel, a politika a szerelemmel, kötelező harsányság a némák cinkosságával.

Most, amikor az ideológiák szappanbuborékai sorra kipukkadtak, s jöhetne valami értelmesebb önépítés, akkor itt állunk teleluggatott öntudattal, szédelegve a sok félrevezetéstől.

Magunkra találni: nehezebb, mint gondoltuk volna.

És amikor azt hittük: na most, talán, végre... akkor hazajön iskolás gyerekünk, felüti 1987-es kiadású, ma is érvényes olvasókönyvét és rábök egy versre: holnapra ezt kell megtanulni. Íme: „*Tudja ma már minden gyermek, / Lenin nekünk mit adott: / Szabad, boldog életünkhöz / igaz utat mutatott!*”

Közben szól a rádió, halljuk, hogy Békéscsabán az ellenzéki pártok megrendezték a kommunizmus szimbolikus temetését, s hogy a Lenin-szobor kezébe vándorbotot, vállára tarisznyát tesznek. A pesti Lenin-emlékmű mintájára ez is rövidesen „eltávozik”.

De a gyereknek holnapra meg kell tanulnia a verset.

Kis magyar skizofrénia.

*

A mai Magyarország határain kívülre kényszerült kisebbségek önigazoló kifejezése a kettős kötődés. Kárpátalján ennek elismertetése is úttörő tett volt. Sok illetékes fejcsóválását váltotta ki, amikor egy-egy kistanulmányban, cikkben, más megnyilatkozásban először kapott megfogalmazást. Valahogy így: azon túl, hogy a kárpátaljai magyar irodalom vitathatatlanul és egyértelműen szerves része a szovjet irodalomnak, egyszersmind része a magyar nemzeti irodalomnak is, így a szovjet valóság talaján állva a magyar irodalom haladó, forradalmi hagyományaiból is meríthet.

Itt a forradalmi volt a lényeg, és ez véresen komoly megállapításnak számított. Rögvest ideológia is gyártódott hozzá, s a 70-es években a hivatalos kultúrpolitikában általános lett az a nézet, hogy a kárpátaljai magyarok „szovjet magyarok”, s hogy irodalmi hagyományaikat nem a magyar irodalom egészében vagy a Kárpátalján valaha élt és működött írók munkásságában kell keresnünk, hanem – és ez nem vicc! – a moszkvai magyar emigráció alkotóinak tevékenységében. Mert ugye, ez is, mint a kárpátaljai, egyszerre volt szovjet és magyar. Zalka Máté, Illés Béla, Karikás Frigyes, Hidas Antal, Gergely Sándor ekkor vált Kárpátalján a magyar irodalom klasszikusává.

Közben a magyarországi lapok, folyóiratok (ekkor már szép számmal bejöttek) Nagy László, Juhász Ferenc, Ladányi Mihály, Pilinszky János verseit, Déry, Örkény, Sánta prózáját, Németh László, Illyés, Csurka drámáit hozták. Már Váci csillaga is lemenőben volt, mi meg magoltuk Majakovszkijt Hidas Antal fordításában: „*Olyan idő következett, / versenyzett a szövetkezet, / Olcsóbb lett a dara, só, / Pompás, harasó.*”

Hozzátenném: ocseny harasó.

*

A változó idő – mint annyiszor – csak jókora késéssel ért el bennünket. Mégis: mára sok tekintetben megváltozott a helyzet. Az állam, amelyet nem sikerült hazánkká szeretnünk, nem várja el tőlünk a feltétlen és teljes engedelmességet. Az utóbbi néhány évben olyan eredményeket értünk el, amelyekről korábban álmodni sem mertünk. Magyar iskoláinkban bevezették Magyarország történelmének az oktatását, Ungváron Szovjet Hungarológiai Központ nyílt, megalakult a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, sőt, e szervezet képviselői indultak az idej helyhatósági és köztársasági parlamenti választásokon;

végre irodalmi folyóirata is lett a kárpátaljai magyaroknak, bár igaz, ez Budapesten jelenik meg... Mindez azt jelentené, hogy közeledünk Európa felé?

Nem, az Európa Ház számunkra még illúzió. Politikailag is (gondoljunk csak a legutóbbi eseményre: Gorbacsov gazdasági blokáddal zsarolja az elszakadni kívánó Litvániát), de még inkább gazdaságilag.

Bárcsak szegények lennénk, gondolom olykor, akkor csak pénzünk nem lenne. Így pénzünk van, épp venni nincs mit érte. A cukrot, szappant és mosóport máris jegyre kapjuk. Várható egyéb alapszükségletű élelmiszerek jegyre történő elosztása is. A következő lépés nyilván az lehetne, hogy fizetésünket nem pénzben, hanem jegyben kapjuk majd. Sőt, mi fogjuk kérni, hogy így legyen. Hogy e legprimitívebb elosztással a hadikommunizmus szintjére zuhanunk, azt talán észre sem vesszük. Így készülünk Európába?

Számunkra az ezredvég kérdése az, hogy egy mesterségesen életben tartott, valójában tökéletesen életképtelen, felbomló, szétrohadó rendszerben van-e esélye a megmaradásra egy maroknyi kisebbségnek.

*

De térjünk vissza a kettős kötődéshez, amely – ha sikerül elfogadtatni –, nem jelent kevesebbet, mint azt a hitet – illúziót inkább –, hogy az állampolgári determináltság összeegyeztethető a nemzeti hovatartozással. A kisebbség, amely ebben a hitben ringatja magát, kétpólusú vonatkoztatási rendszerben igyekszik kialakítani saját értékrendjét. Létezésének tere azonban sok tekintetben egyetlen tengelyre korlátozódik: bármit tesz, illetve nem tesz, gondol, illetve nem gondol, az nem egyéb, mint permanens haláltánc a két pont közé feszített kötélén. Sőt, talán ezen a kötélén is csak egyetlen pont felel meg úgy-ahogy a kettős kötődés követelményének. Bármelyik végponthoz, biztonságot jelentő póznához közeledjék is a kisebbségi lét artistája, azonnal érzi, amint a másik pózna közelében éles penge feszül a kötélre. Magyarán: ha megpróbálsz magyar lenni, nem lehetsz eléggé szovjet: fenik késüket a hatóságok. Ha szovjet szeretnél lenni, nem tarthatod meg magyarságodat, és méltán mond le rólad anyanemzedet. Ráadásul a kárpátaljai magyarság kezéből a történelem az artistarudat is kiverte.

Beolvadni vagy áttelepülni – ez a két pózna. Közte a kötél. Rajta mi, a kisebbségi lét artistái, akik igyekszünk elhitetni magunkkal: elkerülhető a skizofrénia, a lelki prostitúció. Lehetünk jó állampolgárok és jó magyarok.

De lehetünk-e, s kell-e, hogy azok legyünk? Elvárható-e tőlünk, hogy amikor egyetlen tapstól volt hangos az ország, mi is tapsoljunk a dús szemöldöküknek? És elvárható-e tőlünk, hogy ne tapsoljunk, amikor az minden állampolgár számára kötelező?

Meg lehetett-e tartani egyensúlyunkat a kötélén akkor, amikor Magyarországon egyre-másra születtek a tiltakozó nyilatkozatok Ceaușescu falurombolási terve ellen, a Szovjetunió viszont Lenin-renddel tüntette ki a condukatort?

Elvárható-e tőlünk, hogy a magyarság iránti hűségünk miatt engedetlen alattvalók legyünk, vállalva ennek minden ódiumát? Várható-e bárkitől, hogy érvényesülési lehetőségeit, egzisztenciáját, maga és családja boldogulását feladja magyarságáért?

Elítélhető-e, ha valaki beolvad?

Vagy ha áttelepül. (Szülőföldjét hagyja el, s ha ő boldogul is, az itt maradottaknak minden távozó kétszeres veszteséget okoz: nemcsak eggyel kevesebben vagyunk, hanem az áttelepült helyére is idegen jön.)

Mindenkinek joga van az egyéni boldogulásra. De boldogul-e a nyelvehagyott? Boldogul-e a szülőföldjéről elszakadt? S boldogul-e a maradék? Ott, a kötélén.

*

1988, Kecskemét. Első alkalommal egyike, hogy kárpátaljai magyar – és nem szovjet – írókat találkozási, ismerkedésre hívnak magyar(országi) írók. A Forrás folyóirat vendégei vagyunk, minden percben érezzük a házigazdák őszinte örömét, gondoskodását, szeretetét. Váratlanul mély barátságok szövődnek, Buda Ferenc zsebkést cserél Vári Fábián Lászlóval (azóta is mindketten féltve őrzik a másik költőre emlékeztető „talizmánt”).

Nyílt lélekkel, néhány centivel mindig a föld fölött járva éltük meg ezeket a napokat. Valamibe visszataláltunk, hazataláltunk. Tudjuk, nem lehetne kiválságunk ez az érzés, ha, mondjuk, csupán Nyíregyházáról vagy Szombathelyről érkeztünk volna.

Emelkedett érzéseimet nem zavarja meg sem a lassan bontakozó honvágy, sem az, hogy már az első nap reggelén baleset ér: a fürdőszobában elesem, karom töröm. Kórházba visznek, az orvos hosszan nézegeti röntgenfelvételemet. „Igen, eltört – mondja. – De ha újra összeforr, olyan erős lesz, mint soha azelőtt.” Logikája egy pillanatra megdöbben. El kell törnie, szakadnia valaminek ahhoz, hogy újratorzva igazán erős legyen?

Aztán újra Kecskemét, a társaság, az egyre szorosabbra szövődő barátságok. Kicsit megijeszt a gondolat, amikor az orvos szavait szimbolikusan kezdem értelmezni.

*

1990. szeptember 29-e. Ungváron felavatják Petőfi szobrát. Harsognak a himnuszok (mind a három: szovjet, ukrán, magyar – vajon melyik hallatán illik jobban meghatódnom?), Göncz Árpád és Leonyid Kravcsuk mond avatóbeszédet.

Mindenki tudatában van annak, hogy ez a nap – egy darab történelem. De minden meghatottságon túl lehetetlen oda nem figyelni néhány „apróságra”. Az egyik inkább megmosolyogtató: Fodó Sándor, a KMKSZ elnöke a szinkrontolmács szerepét is vállalta (talán nem bízva másra e felelősségteljes feladatot), és miután oda-vissza fordítja ukránról magyarra, magyarról ukránra az ünnepség más-más nyelven megszólaló közreműködőit, Göncz Árpád egyik mondatát zseniális gyorsasággal átülteti: magyarról – magyarra. S ami érdekes: nem pontosan ugyanazokkal a szavakkal...

Az összegyűltnek nevetgélnek, a közelebb állók megbökdösik – eltelik pár másodperc, amíg megérti, mi is történt.

Nem nagy eset: pillanatnyi rövidzárlat, rossz kapcsolat az agyban.

De vajon nem ilyen „permanens rövidzárlat” megy-e végbe a tudatunkban, amikor az anyaország hivatásos nyilatkozóinak beszédét „lefordítjuk magunknak”. Nem érzünk-e állandó kényszert arra, hogy az egyértelműen magyar megnyilatkozásoknak „kárpátaljai magyar” értelmezést adjunk? Nem a tudatzavar, meghasonlottság kísért-e bennünket mindannyiszor, ahányszor rádiót hallgatunk, tévét nézünk? Nem kell-e akár a meteorológiai jelentést is „adaptálnunk”: a „hazánk időjárása” hallatán nem bonyolódunk-e óhatatlanul az identitászavar hálójába?...

A szoboravatás másik „epizódja” az a megfigyelés, hogy míg a magyar államfő többször is államnak, országnak nevezi Ukrajnát – és nem egynek a 15 köztársaság közül –, azaz „megelőlegezi” jövőendő függetlenségét, addig ezt ukrán kollégája furcsa elszólásokkal viszonzozza.

„Ukrán földön felavatjuk Petőfi Sándor szobrát” – mondja. *Ukrán földön*. Nem Ukrajna földjén. Ukrán földön.

Aztán az itt élő magyarokról beszél: „Azok a magyarok, akik itt élnek, az ukrán magyarok, mindig itthon fogják magukat érezni nálunk.”

Haha! *Ukrán magyarok*. Ezt már mintha ismernénk „szovjet magyarok” meg „román magyarok” változatban. Részemről nem kérek belőle. Meg: „otthon fogják magukat érezni nálunk.” *Nálunk!* Lehetne vitatkozni, ki kinél van vendégségben.

Mint ahogy azon is, van-e esélyünk arra, hogy otthon érezzük magunkat saját otthonunkban, amikor anyaországunktól még mindig szögesdrót választ el, s ha

meglátogatnánk néhány mérföldre élő nagynénénket, napokig kilincselhetünk és hónapokig várhatunk útlevelünkre. Útlevelünkre, amelyben nevünk szláv mintára kiegészül atyai nevünkkel, s ha ezt a cirill betűs írásmódot megszoktuk is már, elképedünk, hogyan fordították vissza nevünket latin betűsre, hogyan írták át cirillből valami szörnyű angolos helyesírással. Személyiségünk legfontosabb okmányában nem ismerünk saját nevünkre.

De közben érezzük otthon magunkat, érezzük otthon a nincstelenségben, a koldusdemokráciában, amikor bélyegalbummal kell vásárolni járn: abban tartjuk a kuponokat, a vásárlási jegyeket.

Jó lesz, ha igyekszünk, és bevezetjük a konvertibilis jegyrendszert, máskülönben hogyan fogad be Európa?

*

Az egyik dédapám székel fakeskedő volt. Megrakott szekerekkel számtalanszor megtette a Kovászna-Brassó utat. Egyszer, egy téli éjszakán, javakban megszorulván, házi szövésű rongypokrócokat szállított szánon, amikor kiéhezett farkasok szegődtek a nyomába az erdőn át vezető hosszú úton.

Tudta, hiába hajszolja a lovakat, az ordasok utolérlik.

Gondolta, feláldoz egy pokrócot. Meggyújtotta és a farkasok közé vetette. Azok vonítva odébbálltak, de pár perc múlva már újra ott lihegtek a háta mögött. Dédapám újra meggyújtott egyet portékái közül és az égő csóvával újra elijesztette az ordasokat.

Amikor a sokadik pokrócot is odavetette, hasított belé a felismerés: gyermekei szája elől az utolsó falatokat hajigálja most könnyelműen a farkasoknak. Üres az éléskamra, a pokrócok árából vett volna lisztet, szalonnát.

Soha ennél lehetetlenebb helyzetet: sem meg nem állhat, sem vissza nem fordulhat (arra már hosszabb az út), menekülnie kell – előre. Tudván, hogy minden méter áldozatot jelent.

Dédapám ott ül a szánon, nyomában toportyánokkal, egyre fogyó feláldozható értékekkel a háta mögött. Tudata már-már meghasad, nem látja át, mit is áldoz fel miért: utat pokrócért, pokrócot útért, mindkettőt életéért, életét – mindenért.

Van-e választása ebben a helyzetben? Lenne-e jogom megítélni, ha farkassá válna?

És vajon tudja-e ott, a csikorgó kárpáti éjszakában, hogy számomra példázattá vált sejtelmes utazása, és tudni nem, csak hinni merem, hogy marad még egy utolsó pokróca, mire az erdőből kiér.

*

S ha már székel földön vagyunk: Tamási Áron ábeli kérdése naponta kérdőjelre feszíti a kisebbségben élőket. A kibőlcsekedett válasznak – „Hogy valahol otthon legyünk benne” – épp a kulcsszavával van bajunk. Otthonnak kevés a magunkra zárt család, védelemnek kevés az anyanyelv. Nincs, ami a kivándorlást és az asszimilációt megállítaná. Csak vágy, elérhetetlen cél a Dobos László által „a magyarságtudat próbájának” nevezett integrálódási képesség: mert hát hová, mibe integrálódjunk. Lehetünk-e teljes jogú tagjai a magyarországi szellemi életnek, amíg egy másik ország alattvalói vagyunk, s ez fog minket ezer béklyójával? Avagy lehetünk-e megelégedett részesei – szurkolói? cinkosai? túlélői? – a Szovjetunióban vagy a leendő független Ukrajnában zajló társadalmi átalakulásoknak úgy, hogy közben más szellemi gyökerekből táplálkozunk, máshová fűz érdekünk és érdeklődésünk.

S ha a válasz igen, akkor vajon mi ennek az igenlésnek az ára?

Szeretnénk itthon lenni a szülőföldünkön, és otthon lenni – nem külföldiként – a magyarságban. Amíg ez nem sikerül, addig hazánk csak egy „csendes pentaton ének”.

És sorsunk a kisebbségi skizofrénia.

(1989-1990.)

Első változatai megjelentek: *Holnap*, 1990/1.; *Látó*, 1990/7.
Kötetben először, apróbb javításokkal: *Kis(ebbbségi) magyar skizofrénia*. Ungvár-Bp, 1993.
Újraközölve: *A hontalanság metaforái*, Bp., 2000.

Az időrendi besorolásban ez az írás voltaképp az ezt megelőzők előtt is szerepelhetne. Első változatát ugyanis még 1989-ben írtam, de aztán 1990-ben többször átdolgoztam, hozzátoldottam, beletűztem újabb és újabb passzusokat (pl. az ungvári Petőfi-szobor felavatásának epizódját is, amelyről másutt mint várható eseményről beszélek), így amolyan összefoglaló esszévé vált, amely most, másfél évtized távlatából nézve, már csak címét tekintve is, alkalmasnak mutatkozott arra, hogy a peresztrojka korszakát tárgyaló összeállítást lezárjam vele.

Az 1990-es választásokkal Magyarországon megtörtént a rendszerváltás, az 1991-es moszkvai puccs leverését követően megszűnt a Szovjetunió, megalakult a független Ukrajna, és a kárpátaljai magyarok ismét úgy lettek egy új ország állampolgárai, hogy el sem mozdultak lakhelyükről.

Az én eszmélésemben is új fejezet kezdődött. A külső és belső változásokat jól dokumentálják a következő évtizedben keletkezett írásaim. De ez már egy másik történet – és egy másik könyv.

Borító:

PhobiaCreative®

www.phobiacreative.com

ISBN 963 9583 46 4

*Ez az e-book a mű szerzője által korrektúrázott kéziratból készült.
A kiadó a „CyberGood 1.0.7” nyelvhelyességi szoftvert használta az ellenőrzések során.*

CyberBooks Kiadó®

www.cyberbooks.hu

2005